Сяргей ЧЫГРЫН

Гістарычная мазаіка Слонімшчыны

Мінск
«Кнігазбор»
2019

УДК 908(476.6-21 Слонім)
ББК 26.89(4Беи)
Ч11

Кніга выдадзена дзякуючы фінансавай падтрымцы
земляка *Максіма Курцэвіча*.

ISBN 978-985-7207-58-9

Гістарычныя імгненні Слонімшчыны

Слонім — горад з вялікай гісторыяй. І для мяне найвялікшы гонар, што гэта мой родны горад, дзе жылі мае продкі, дзяды, прадзеды. Горад, дзе мяне матуля яшчэ дашкольнікам вадзіла па яго завулках і вуліцах мне незнаёмых, старых і загадкавых. І да самага апошняга імгнення я застануся слонімцам, дзе б не жыў і не дыхаў. І заўсёды буду ступаць па слонімскай зямлі неяк па-асабліваму ўсцешна і радасна, смутна і шчыра. І буду гэту зямлю даследаваць і пра яе заўсёды пісаць.

Слонімшчына ва ўсе стагоддзі была насычана самымі разнастайнымі гістарычнымі падзеямі. Гэтыя падзеі ў адной кнізе адлюстраваць проста немагчыма, ды і ніхто іх ніколі не апіша. Але асобныя імгненні тых падзей, якія адбываліся на слонімскай зямлі, а таксама помнікі, людзей, іх захапленні і працу, радасныя і сумныя жыццёвыя эпізоды, паказаць можна ў гістарычных мініяцюрах і фотаздымках.

Кніга ўяўляе сабой гістарычную мазаіку Слонімшчыны. Думаю, што так чытачам будзе лягчэй пазнаёміцца з мінулым і сучасным горада над Шчарай і яго ваколіцамі. Чаго не адлюстравана ў тэкстах — дапаўняюць фотаздымкі і малюнкі. Галоўнае, што ў іх праўдзіва паказана тое, што было ўчора, 50 і 100 і больш гадоў ці стагоддзяў таму.

Гісторыя Слоніма пачынаецца з 1036 года

Некалі пры ўездзе ў Слонім стаяла такая шыльда (на здымку). Яна ўсім нагадвала, што Слонім быў заснаваны ў 1036 годзе. І гэта сапраўдная дата. А ў Іпацьеўскім летапісе Слонім прыгадваецца пад 1252 годзе пад назвай Услонім, Васлонім. Але згадку ў Іпацьеўскім летапісе нельга лічыць заснаваннем Слоніма. Пад 1252 годзе ў Іпацьеўскім летапісе, напрыклад, прыгадваецца і Ваўкавыск, які некалькі гадоў таму адзначыў сваё 1000-годдзе. Таму смела можна казаць, і гэта будзе правільна, што ў 2036 годзе гораду над Шчарай будзе 1000 гадоў.

Слонімскі замак

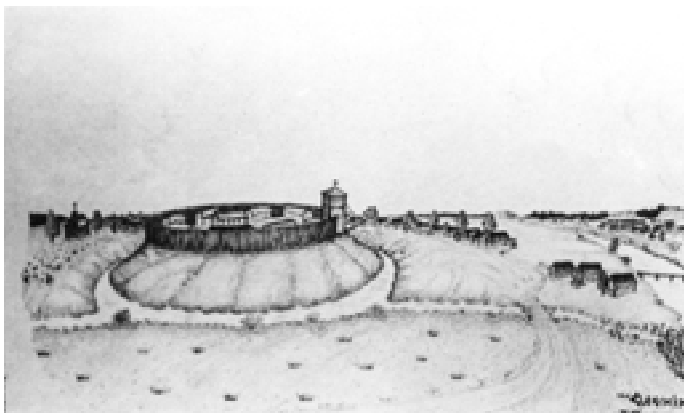

Малюнак слонімскага замка намаляваў краязнавец, паэт, археолаг Васіль Супрун (1926–2007), які даследаваў гісторыю Слоніма, апублікаваў шэраг гісторыка-археалагічных матэрыялаў. Такім ён уяўляў слонімскі замак на беразе Шчары. Іншым замак і не мог быць. Краязнавец займаўся археалагічнымі раскопкамі, таму ведаў шмат па археалогіі. Усе свае веды ён прымяніў па даследаванню старажытнага Слоніма. Таму мы смела можам пагадзіцца, што, сапраўды, слонімскі замак шмат стагоддзяў таму так прыблізна і выглядаў.

Памылка на знаку «Герб Слоніма»

14 лістапада 2014 года на плошчы каля Слонімскага райвыканкама быў адкрыты мемарыяльны знак «Герб Слоніма». Справа ў тым, што Слонім пад 1252 годам упершыню згадваецца ў Іпацьеўскім летапісе, але гэта дата не з'яўляецца датай заснавання горада. Наш Слонім значна старэйшы за згаданую на знаку «Герб горада» лічбу 1252. Слонімскія палі ўжо прыгадваюцца (а значыць ужо існаваў Слонім) пад 1036–1040 гадамі, дзе кіеўскі князь Яраслаў Уладзіміравіч спаткаўся з літвінамі… Пра гэта піша і польскі гісторык, аўтар 12-томнай «Гісторыі Польшчы» Ян Длугаш (1415–1480). Пра гэта існуе і шмат іншых архіўных і гістарычных крыніц. Таму на выдатным помніку павінен быў быць такі тэкст: 1252 — першая згадка ў Іпацьеўскім летапісе, тады было б правільна.

Пра раскопкі ў Слоніме

Заснавальнік Ваўкавыскага ваенна-гістарычнага музея, гісторык і археолаг Георгій Пех у 1953 годзе атрымаў дазвол на археалагічныя раскопкі ў Слоніме. І ён іх правёў. Пасля раскопак Георгій Пех напісаў справаздачу і здаў яе ў Інстытут гісторыі Акадэміі Навук БССР. Вось некалькі асобных абзацаў з той справаздачы:

У 1038 годзе з вызваленнем Прынёмання ад літоўцаў і яцвягаў, Слонім становіцца вядомым, як Васлонім ці Услонім. У 1040 годзе Яраслаў І разбіў літоўцаў на берагах Шчары (у ваколіцах Слоніма) і заставіў іх плаціць даніну. Па дадзеных польскіх хронікаў, Слонім у 1241 годзе быў разбураны мангола-татарскімі полчышчамі Койдана, пасля чаго трапіў пад уладу літоўскага князя Эрдзівіла Рынгальдавіча. У 1249 годзе галіцкі князь Данііл распачаў няўдачны паход на Слонім і Ваўкавыск, а праз тры гады выслаў зноў у паход

Раскопкі ў Слоніме, 1959 год

ІНСТЫТУТ ГІСТОРЫІ

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ

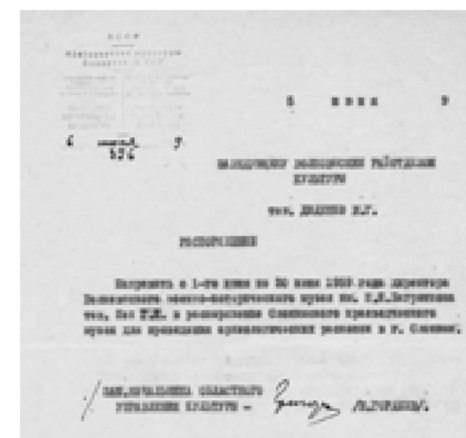

Дакументы на дазвол Георгію Пеху праводзіць раскопкі ў Слоніме ў 1953 годзе

на Слонім свайго сына Льва і г. д. Дык як можа быць год 1252 — годам заснавання Слоніма, як напісана на мемарыяльным знаку «Герб Слоініма»?.. І такіх фактаў можна прывесці дзясяткі. Дарэчы, раскопкі Пех у Слоніме праводзіў і ў 1959 годзе.

Першая кніга пра Слонім

Пасля Другой сусветнай вайны ўпершыню была напісана і выйшла з друку на рускай мове кніга пра наш Слонім у 1962 годзе. Яе аўтарам быў наш зямляк з вёскі Мяльканавічы доктар гістарычных навук Васіль Мялешка (на здымку). На жаль, яго ўжо даўно няма на гэтым свеце.

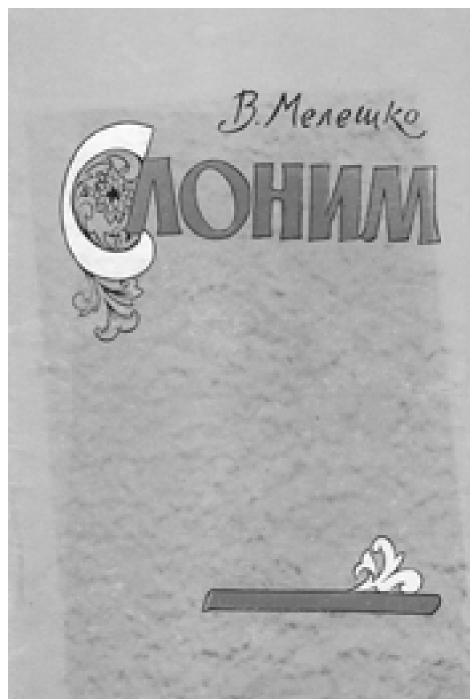

Кніжка гэта была невялікая — усяго 79 старонак. Але распачыналася яна так (і гэта цікавы факт): «Первое летописное упоминание о Слониме относится к 1040 году…». Гэта яшчэ адзін гістарычны доказ. Нават тады не памыляліся, а цяпер — пішуць, што ўздумаецца і без узгаднення з гісторыкамі, краязнаўцамі і архівамі. Крыўдна за наш старажытны Васлонім…

Італьянская каханка Агінскага

Знаўцы мастацтва адразу пазнаюць гэты партрэт славутага ўкраінскага і рускага жывапісца XVIII — пачатку XIX стагоддзяў Дзмітрыя Лявіцкага. На ім адлюстравана італьянская прымадонна Ганна Давія дэ Бернуцці. Дзякуючы карціне Дзмітрыя Лявіцкага, могуць сёння пазнаёміцца з вобразам той жанчыны, якая ў свой час спявала на сцэнах слонімскага тэатра Міхала Казіміра Агінскага і гродзенскага тэатра Антонія Тызенгаўза. А яшчэ гэтая прыдворная і таленавітая

дама, куртызанка і авантурыстка вельмі любіла мужчын, асабліва таленавітых і багатых.

У 1776 годзе Ганна Давія дэ Бернуцці выступала ў Варшаве. Там яна пазнаёмілася з Міхалам Казімірам Агінскім. Флірт паміж Ганнай і Міхалам скончыўся тым, што спявачка дала згоду выступаць на сцэне слонімскага тэатра і тры гады жыць у Слоніме.

Спявачка прыехала ў Слонім і пачала працаваць у тэатры Агінскага. Але раптам, па невядомых сёння прычынах, пагадненне паміж Агінскім і Ганнай Давія дэ Бернуцці губляе сілу і спявачка вяртаецца летам 1777 года ў Варшаву.

З Варшавы прыдворная дама едзе ў Гродна, дзе яна знаёміцца з Антоніем Тызенгаўзам. Ён прапаноўвае ёй працу ў сваім Гродзенскім тэатры Тызенгаўза. І Ганна Давія дэ Бернуцці пагаджаецца. Потым яна едзе ў Санкт-Пецярбург, дзе мае вялікі сцэнічны поспех. І не толькі…

У Санкт-Пецярбургу куртызанка і спакусніца становіцца каханкаю князя А. А. Безбародзька. За яе «каханне» князь траціць на Ганну вялікія грошы: ён плаціць ёй кожны месяц па 8 тысяч залатых рублёў. А калі спявачка едзе на адпачынак у Італію, то яе забяспечвае не толькі грашыма, але і каштоўнасцямі. Пра гэта даведалася Кацярына II і вельмі разззлавалася. За

24 гадзіны яна выслала красуню з Расіі.

Пасля Санкт-Пецярбурга Ганна Давія дэ Бернуцці зноў прыязджае ў Слонім і выступае на сцэне тэатра Агінскага. Гетман Агінскі пэўны час весела бавіць з ёй час… У 1792 годзе спакусніца-артыстка ўжо жыве і выступае ў Неапалі. Але ўжо не як спявачка, а як камедыйная артыстка. Яна пражыла 78 гадоў і ў яе жыцці было што і каго ўспомніць.

Руіны палаца Агінскага, пачатак XIX стагоддзя

Пасля падзелаў Рэчы Паспалітай і пасля паўстання Тадэвуша Касцюшкі, слонімская рэзідэнцыя Міхала Казіміра Агінскага канфіскуецца і хутка прыходзіць у за-

няпад. Апошнія гады свайго жыцця Міхал Казімір Агінскі (памёр у 1800 годзе) правёў у сваіх палацах у Варшаве і ў Галенаве, дзе цешыў сябе музыкай і мастацтвам — тым адзіным, што ўтрымлівала яго пры жыцці.

У 1795 годзе тэатр Міхала Казіміра Агінскага ў Слоніме ўжо не існаваў. І калі ў 1818 годзе Слонім наведаў рускі цар Аляксандр І і паэт, князь, «декабрист без декабря» Пётр Вяземскі, то ўбачылі яны толькі развалiны тэатра. Пазней Вяземскі пра тэатр з горыччу напіша: «Всё прах, всё воспоминания…».

Сёння ў Слоніме існуе канал Міхала Агінскага, вуліца Агінскага і на будынку драматычнага тэатра адкрыта мемарыяльная шыльда Агінскага, як памяць пра асобу, якая некалі мела сваю «сядзібу музаў».

Слонімскія габелены Агінскага фота

Гетман Вялікага Княства Літоўскага Міхал Казімір Агінскі ў свой час марыў стварыць ва ўласнай Слонімскай рэзідэнцыі мініяцюрную копію Версаля. У садовым павільёне, які называўся «Залай багінь», было 12 габеленаў па 3 метры ў вышыню кожны. А таксама скульптуры тых, хто быў адлюстраваны на габеленах. А гэта Леда — каралева Спарты, рымская багіня Флора і г. д. Час і войны знішчылі палац Агінскіх у Слоніме. А праз два гады пасля смерці Агінскага, у 1802 годзе слонімскія

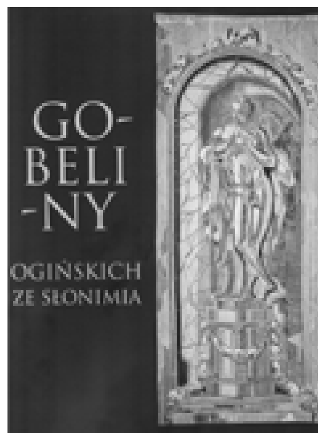

габелены разам з іншымі рэчамі Агінскага былі выстаўлены ў Варшаве на аўкцыёне. Іх набыў Войцех Пуслоўскі (1762–1833). Так слонімскія габелены трапілі ў сям'ю Пуслоўскіх. З тых 12 габеленаў захавалася сёння толькі 7. Кошт аднаго такога габелена сёння складае ад 500 тысяч долараў да аднаго мільёна.

Мапы Слонімшчыны

Пра мапы (геаграфічныя карты) Слонімскага павета і раёна мы ведаем даволі мала. Гэта асобная тэма, якая сёння амаль не даследаваная. Па старых мапах можна лёгка даведацца пра многія вёскі, мястэчкі і фаль-

варкі, якія былі на Слонімшчыне ў мінулых стагоддзях. Старыя мапы Слонімшчыны захоўваюцца ў архівах і музеях Беларусі, але найбольш іх у Расіі, Польшчы, Літве, Германіі, Францыі, Ізраілі. І іх ніхто ніколі нам не верне. Яны выдаваліся на рускай, польскай, нямецкай, французскай і іншых мовах. Так выглядала адна з мапаў Слонімскага павета 1796 года.

Вяскоўцы Слонімскага павета, 1860-я гады

На гэтых здымках — нашы прадзеды, жыхары Слонімскага павета Гарасім і Магдалена Амяльянчыкі. Малюнкі былі зроблены дзесьці ў 1860-х гадах. Паглядзіце, як выглядалі гэтыя маладыя асобы Слонімскага павета. Даволі прыгожыя з твару, з зацікаўленымі позіркамі яны пагадзіліся, каб іх намаляваў мастак. З таго часу мала захавалася малюнкаў і карцін, якія адлюстроўваюць жыццё і падзеі нашага краю. Тым не менш яны ёсць….

Такі палац быў у Новадзявяткавічах

Так выглядаў палац Альфрэда Слізня ў вёсцы Новадзявяткавічы ў XIX стагоддзі. Унікальны палац у стылі рэтраготыкі. У 1861 годзе Новадзявяткавічы наведаў мастак Напалеон Орда. Ён і намаляваў палац для нашчадкаў, каб хоць мы бачылі, як ён тады выглядаў. Так хацелася б сёння прайсціся па залах і пакоях палаца. У ім была вялікая каштоўная бібліятэка, шмат дарагіх карцін еўрапейскіх і беларускіх мастакоў, посуд, абразы, музычныя інструменты, дываны, калекцыйная зброя і г. д. Пад палацам быў вялікі ход (мяркуюць, што аж да Косава). Частка палаца захоўвалася нават да Другой сусветнай вайны. Але падчас вайны амаль цалкам яго спалілі партызаны, маўляў там былі немцы, а яны іх выгналі адтуль, каб за гэта атрымаць медалі. А пасля вайны мясцовы люд расцягваў з палаца цэглу, кафлі, мэблю.

Такі палац быў у Новадзявяткавічах

Драўляны пелікан, XVIII стагоддзе

Гэтаму драўлянаму пелікану, які захоўваецца ў Слонімскім краязнаўчым музеі імя Язэпа Стаброўскага, каля 300 гадоў. Яго ў свой час з дрэва зрабіў невядомы мясцовы сялянскі мастак і падараваў графу Слізню. Шмат дзесяцігоддзяў гэты ўнікальны мастацкі твор захоўваўся ў палацы Слізняў у вёсцы Новадзявяткавічы. Цяпер драўляны пелікан — як напамінак пра тое, якія скарбы захоўваліся ў Новадзявяткавічах, і якія нашы каштоўнасці знішчылі час і людзі.

Першы водаправод

Са «Спіса старажытных помнікаў Слоніма» за 1838 год, які захоўваецца ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі ў Гродне, відаць, што водаправод у Слоніме існаваў яшчэ пры гетмане Міхалу Казіміру Агінскім. А гэта прыблізна 1775 год, нават крыху пазней, дзесьці з 1775 да 1795 гадоў.

Нагадаем трохі. Сцэна тэатра Агінскага была падзелена напалову: пярэдняя частка прызначалася для акцёраў, а задняя служыла ў выпадку неабходнасці для караблёў — там па сапраўднай вадзе лодкі выплывалі на сцэну. У гэтым выпадку другая частка сцэны праз

сістэму трубаў, якая вяла да самых падмосткаў, запаўнялася вадой з сажалкі. Калі ж вада была непатрэбная, а па ходу дзеі п'есы, напрыклад, мела месца якая-небудзь бітва або маршы войск, то гэтая частка сцэны пакрывалася тоўстымі шчытамі, а з тытульнага яе боку адкрывалася вялізная брама, праз якую ўрывалася кавалерыя…

Пра наяўнасць складаных водных прыстасаванняў сведчыць нехта А. Анджаеўскі, які наведаў Слонім у 1798 годзе і быў зачараваны замкамі і «пышным тэатрам, у якім была сапраўдная сажалка, што несла сапраўдныя караблі і ўяўляла сабой чароўную карціну». Вядома, што тэатр, акрамя таго, меў шэраг дасціпных тэхнічных прыстасаванняў — такіх, як фантаны з ёмістасцямі для вады, а таксама складанае тэхнічнае прыстасаванне для замены дэкарацый. У тэатры на сцэне знаходзілася мноства людзей, часта і з вялікай выдумкай мяняліся дэкарацыі, і, нарэшце, тут меўся барочны сцэнічны механізм, які дазваляў паказваць цэлыя эпізоды бітваў на сушы і на моры.

Пасля існавання тэатра на плошчы перад развалінамі былой кухні гетмана Агінскага аказваецца існавалі канавы, запоўненыя вадой, у якіх падавалася праз свінцовыя трубы вада з сажалкі, якая знаходзілася на зямлі дамініканскага манастыра (з XIX стагоддзя). Свінцовыя трубы, як пішацца ў «Спісе старажытных помнікаў Слоніма» за 1838 год, яшчэ некалькі гадоў назад некаторымі жыхарамі Слоніма сакрэтна па кусках выкопваліся на сваіх агародах.

Прайшоў час і толькі 17 жніўня 1895 года на пасяджэнні Слонімская гарадская дума прыняла пастанову аб зацвярджэнні праекта кантракта на будаўніцтва ў Слоніме водаправода. Кантракт прадугледжваў, што водаправод правядзе купец Гірша Куніца, якому за давалася права на працягу 40 гадоў браць плату па ¼ капейцы за вядро вады. Водаправод вёўся з гор, крынічная вада падавалася праз чыгунныя трубы.

Ёсць і такі факт. «Обзор Гродненской губернии» за 1897 год паведамляе: «Слонім забяспечваецца пітной вадой з крыніц, якія знаходзяцца на значнай вышыні, скуль дзякуючы пракладзеным пад зямлёю трубам, уласным гнапорам вада праходзіць у вялікі вадаём, зманціраваны ў гарадскім садзе, з якога вада развозіцца ў бочках».

Вяселле Язэпа Стаброўскага і Амеліі (Веранікі) Давідоўскай

Такім чынам, узнікненне водаправода ў Слоніме трэба лічыць альбо з 1775 года, альбо з 1895 года.

Вяселле заснавальніка Слонімскага музея, 1902 год

Заснавальнік Слонімскага краязнаўчага музея Язэп Стаброўскі (1869–1968) першы раз жаніўся на Амеліі Давідоўскай. Вяселле іх адбылося ў 1902 годзе. Прыгажу-

Слонімцы ў 1905 годзе

ня Амелія нарадзіла Стаброўскаму сына Міраслава і дачку Ірыну. Але ўсе яны, на жаль, вельмі рана памерлі. І пахаваны на могілках у вёсцы Орлавічы Слонімскага раёна.

Слонімцы ў 1905 годзе

Здымак быў зроблены ў 1905 годзе ў адной з прыватнай фотамайстэрні ў Слоніме. На ім сфатаграфаваны слонімцы. Сярод маладых асобаў пазнаю слонімскага паэта, калекцыянера, музыканта, мастака Гальяша Леўчыка (1880–1944). Ён сядзіць са сваімі сябрамі трэці злева. Усе прыгожыя, чыстыя, акуратныя хлопцы. Апранутыя ў дарагія касцюмы, у руках — капелюшы… Гледзячы на іх, ніколі не паверу, што беларусы былі беднымі і што заўсёды нас атаясамлівалі з жабракамі ці мужыкамі ў лапцях і хадаках… Аказваецца ні так. Мы заўсёды былі адукаваным, разумным і мудрым народам! І гэта даказвае Гальяш Леўчык са сваімі землякамі-слонімцамі на гэтым здымку.

Рынак, першая палова XX стагоддзя

Пра гісторыю слонімскіх рынкаў можна напісаць цэлую кнігу. Тым больш, што захавалася шмат фотаздымкаў гандлю на рынку ў Слоніме ў першай палове XX стагоддзя. Я люблю гэтыя здымкі, люблю на іх глядзець, на чым прыязджалі на рынак, у чым людзі былі апрануты, чым гандлявалі, што куплялі. Рэдкія і даволі якасныя здымкі рынку ў Слоніме нагадваюць пра той час. Цяпер гэта плошча Леніна.

Была ў Слоніме маскоўская гасцініца, пачатак XX стагоддзя

Да пачатку Другой сусветнай вайны Слонім заўсёды мог пахваліцца сваімі гасцініцамі (атэлемі). Пры любой уладзе (да прыходу бальшавікоў) іх у Слоніме было шмат. Ні тое, што зараз. У асноўным атэлі трымалі прыватнікі, якія мелі грошы. Дарэчы, заезныя дамы і аустэрыі ўжо існавалі пры Сапегу і Агінскім. Шаноўныя госці з розных гарадоў і краін там маглі пераначаваць і бавіць час. На самым пачатку XX стагоддзя ў Слоніме была і маскоўская гасцініца. Пра гэта нам паведаміла вось гэта старая слонімская паштоўка, выдадзеная больш за 100 гадоў таму. Злева на ёй напісана па-руску: маскоўская гасцініца.

Слонімскае аддзяленне беластоцкага банка, 1910 год

За ўсё XX стагоддзе якіх толькі банкаў не было ў Слоніме. Яны то з’яўляліся, то знікалі. Знікалі па розных прычынах, найперш, звязаных з войнамі. Напрыклад, у 1910 годзе ў Слоніме дзейнічала аддзяленне камерцыйнага банка ў Беластоку. Што быў такі банк у Слоніме — пацвярджэннем з’яўляецца вось гэты рэдкі дакумент. Дакумент з пячаткамі, штампамі, тэкстамі.

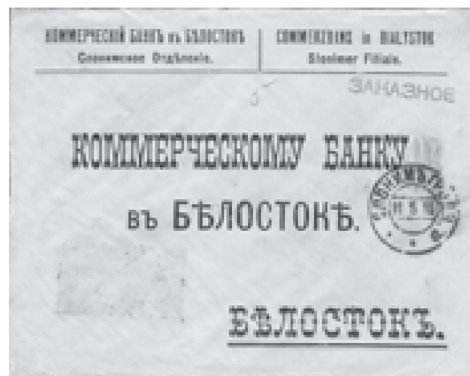

Фатографы пачатку XX стагоддзя

У 1900–1930-х гадах Слонім мог ганарыцца сваімі фатографамі, якія тут жылі і працавалі. Гэта дзякуючы ім нам засталіся ў спадчыну здымкі і паштоўкі Слоніма пачатку XX стагоддзя. Тады ў Слоніме свае фотамайстэрні мелі фатографы Б. Вайнштэйн, Б. Натковіч, Г. Браўн,

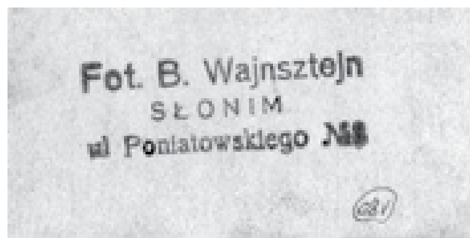

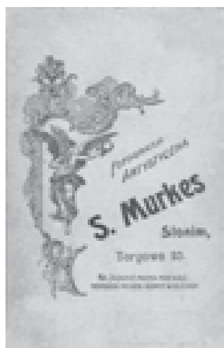

С. Муркес, Т. Носек-Лейба, Я. Салавейчык, Х. Закройскі, О. Дзярэчынскі, Ю. Шыманчык і іншыя. За

выключэннем Юзафа Шыманчыка, усе яны былі па нацыянальнасці яўрэі.

Напрыклад, фотамайстэрня Вайнштэйна была на вуліцы Панятоўскага, 8 (цяпер вуліца Пушкіна). Фотамайстэрня С. Муркеса знаходзілася на вуліцы Сянкевіча, 44 (цяпер гэта Першамайская вуліца) і на Гандлёвай, 25. О. Дзярэчынскі сваю фотамайстэрню трымаў на Другой Берагавой вуліцы, 6 і г. д.

Як склаўся лёс многіх слонімскіх фатографаў невядома. Куды іх жыццёвы лёс закінуў падчас Другой сусветнай вайны ці пасля вайны — знайсці не ўдалося. Але пошукі пра іх працягваюцца.

Фатограф Берка Нарковіч

У пачатку XX стагоддзя (1900–1918) у Слоніме жыў яўрэй Берка Нарковіч. Ён меў сваю фотамайстэрню, дзе фатаграфаваў слонімцаў і гасцей горада. Адшукаць здымак самога Беркі не ўдалося, а вось тыя фатаграфіі, якія ён рабіў, захаваліся. І магчыма слонімцы маюць іх у сваіх фотаальбомах ад дзядоў і прадзедаў.

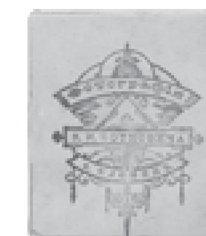

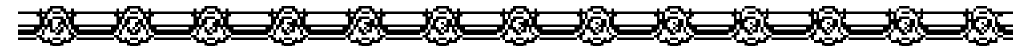

Фатограф Берка Нарковіч

Чыгуначны мост, 1915 год

Гэту паштоўку падчас Першай сусветнай вайны ў Слоніме выпусціў фатограф Барыс Вайнштэйн. Яго фотамайстэрня знаходзілася ў самым цэнтры Слоніма на Параднай вуліцы, 14. Фатограф ўбачыў чыгуначны мост, які ўзарвалі рускія, і сфатаграфаваў яго.

Вуліца Саборная, пачатак XX стагоддзя

Гандлёвыя рады ў Слоніме, 1916 год

Вуліца Саборная, пачатак XX стагоддзя

Была ў Слоніме Саборная вуліца (цяпер Пушкіна, дзе стаіць Спаса-Праабражэнскі сабор). Гэта адна з паштовак. І хоць на ёй адлюстравана зіма, добра бачна вуліца, саборная сцяна, людзі. Паштоўка цікавая. Шкада, што нічога за 100 гадоў не зберaглося. Але гэта старая паштоўка нагадвае нам пра той Слонім, як быў.

Гандлёвыя рады ў Слоніме, 1916 год

Гандлёвыя рады ў Слоніме напачатку XX стагоддзя знаходзіліся на месцы скверыка, дзе цяпер стаіць танк і Ленін на сённяшняй Першамайскай вуліцы. Гандлёвыя рады ўпрыгожвалі Слонім. Яны праца-

Каля гандлёвых радоў, 1914 год

валі да Другой сусветнай вайны. Пасля вайны іх не стала. У асноўным у крамах гандлявалі яўрэі. Кожная крама мела свой уласны нумар. Прадавалі там усё: ад салодкіх ласункаў да рыбных далікатэсаў.

Каля гандлёвых радоў, 1914 год

Гэта цэнтр Слоніма напярэдадні Першай сусветнай вайны. Гандлёвыя рады і гандаль у самым цэнтры горада. Шмат што прадавалася ў бочках: рыба, крупы, мука, агуркі і памідоры, цукар і соль. Ва ўсіх — саматканае адзенне, хусткі, шапкі. Вось так тады апраналіся слонімцы. І так ішоў гандаль у цэнтры Слоніма, як на гэтай нямецкай паштоўцы.

І атэль «Брыстоль», і друкарні Маркуса і Ельяна

Хачу жыць у Слоніме ў самым пачатку XX стагоддзя. Ці проста пахадзіць па родным горадзе, калі тут працавалі дзясяткі прыватных крамаў, заводаў, фабрык, акцыянерных таварыстваў, гасцініц. У дзясяткі разоў больш, чым сёння. Нават і не верыцца, што ў Слоніме ў 1900–1920 гадах (і вайна ж была), дзейнічалі скураны завод, лесапільны завод, фотамайстэрня Вайнштэйна, дражджавы і вінакурны завод, друкарні Маркуса і Ельяна, запалкавая фабрыка «Шчара», атэль ««Брыстоль» на Рыбацкай вуліцы, дзясяткі крамаў, дзе ўсё прадавалася, і шмат чаго яшчэ.

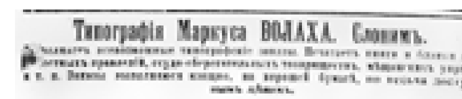

Нагрудны знак, пачатак XX стагоддзя

Напачатку XX стагоддзя члены Слонімскай гарадской управы насілі нагрудныя знакі. У кожнай гарадской управы, відаць, яны былі свае і мелі адрозненні. Нагрудныя знакі мелі і слонімцы. Адзін са знакаў захоўваецца ў Слонімскім краязнаўчым музеі.

Заводы і фабрыкі Альбярціна

У XIX — пачатку XX стагоддзяў пасёлак Альбярцін(цяпер мікрараён Слоніма) быў багаты на прадпрыемствы. Невыпадкова яго называлі фабрычным пасёлкам. Тады ў Альбярціне працавалі шэраг прадпрыемстваў. Сярод якіх былі: цагельня, млын і лесапільня, дывановая мануфактура, лесапільна-сталярная, шоўкакруцільная

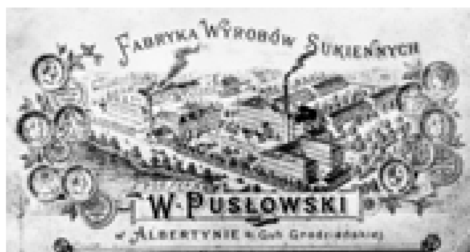

і суконная фабрыкі, чыгуналіцейны і электралямпавы заводы, драцяное і мукамольнае прадпрыемствы, запалкавая фабрыка «Шчара», завод цвікоў, а ў 1921 годзе ўзнікла кардонная фабрыка «Альбярцін». На Ісе яшчэ ў 1823 годзе была пабудавана драўляна-земляная плаціна з двума шлюзамі, што дазволіла прымяняць вадзяны прывод. А колькі цяпер у Альбярціне прадпрыемстваў? І як яны працуюць?..

Каля гандлёвых радоў, 1915 год

Люблю гэтыя здымкі. Каля гандлёвых радоў у цэнтры Слоніма (рады не захаваліся) ідзе гандаль. 1915 год. Першая сусветная вайна. А ў Слоніме працягваецца жыццё сваёй чарадой. Маладыя дзяўчаты ў хустках, фартухах, у льняных

мяшэчках прадаюць збожжа… Усё выткана сваё, ад адзення да мяшкоў. Эх, прайсціся б каля гэтых радоў і паглядзець на сваіх землякоў і на тое, чым тады гандлявалі…

Бежанцы, 1915 год

Бежанства напярэдадні Першай сусветнай вайны — самая страшная і трагічная старонка ў беларускай гісторыі. Рускія казакі выганялі беларусаў у Расію ў бе-

Бежанцы, 1915 год

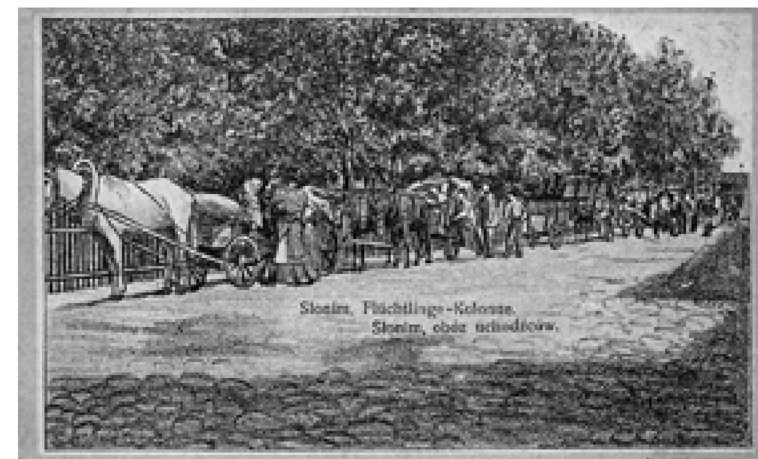

Newska Strasse і Paradenstrabe, 1915 год

жанства, падпальваючы іх дамы, гумна, хлявы і іншыя прыбудовы. Беларусы туды не хацелі ехаць, бо там іх ніхто не чакаў. Беларусы хацелі быць дома. З нашай Бацькаўшчыны ў бежанства было выгнана каля 1, 5 мільёна чалавек, Большая палова дамоў не вярнулася: памерлі, загінулі, зніклі… Сярод іх было і тысячы людзей са Слонімскага павета. На паштоўцы добра бачны рух бежанцаў на конях на ўсход.

Newska Strasse і Paradenstrabe, 1915 год

Цэнтр Слоніма. Злева гандлёвыя рады, якіх ужо няма. Справа прыгожыя будынкі, яны таксама не захаваліся. Захаваўся, і ён бачны наперадзе, стары будынак, дзе нядаўна знаходзілася міліцыя і на які сёння Ленін паказвае рукой. Добра відаць сабор. Прыгожы быў цэнтр напачатку ХХ стагоддзя. Але чаму

Newska Strasse і Paradenstrabe, 1915 год

Гандаль каля сінагогі, 1916 год

гэта вуліца называлася Newska Strasse, не ведаю. Гандлёвыя рады былі і да Другой сусветнай вайны. Яны падзялялі сённяшнюю Першамайскую вуліцу на дзве вуліцы. На адных паштоўках — гэта Newska Strasse, на другіх — Paradenstrabe. Фотаздымкі рабіў слонімскі фатограф Барыс Вайнштэйн. Два гэтых старых слонімскіх здымка з рознай назвай вуліц.

Гандаль каля сінагогі, 1916 год

Слонімская сінагога прыцягвае гандляроў. І ў пачатку мінулага стагоддзя каля яе быў гандаль і цяпер ён ёсць. Шмат бачыла наша сінагога з 1642 года. Калі б яна магла размаўляць, расказала б нам самыя цікавыя слонімскія гісторыі, і пра гандаль таксама. Бо бачыла яна

У чарзе па булачкі, 1916 год

розных гандляроў і пакупнікоў за мінулыя стагоддзі. І ўспомніла б і гэтыя позіркі, і саматканыя хусткі на плячах нашых жанчын…

У чарзе па булачкі, 1916 год

Гэты здымак быў зроблены нямецкім афіцэрам-фатографам у 1916 годзе, якраз тады, калі Слонім знаходзіўся пад нямецкай акупацыяй. Слонімскія дзеткі стаяць у чарзе па свежыя булачкі. Звярніце ўвагу ў чым яны апрануты. У дзяўчынак на галовах капялюшыкі і хусцінкі, а ў хлопчыкаў — шапкі з казыркамі. Амаль усе яны босыя, бо на вуліцы цёпла. Нехта з дарослых хутка ім купіць булачак з павідлам і дзедкі імі будуць ласавацца.

Немцы ў Слоніме, 1915–1916 гады

З верасня 1915 года кайзераўскія войскі ўжо занялі Слонім. Наш го-

рад пад акупацыяй знаходзіўся 40 месяцаў. Спачатку не проста было і слонімцам прывыкаць да новай улады, і немцаў уладкоўваць у горадзе свой быт і парадак. Тым не менш, жыццё наладжвалася, а значыць быў час для адпачынку, для жартаў і часу, каб сфатаграфа-

вацца і зрабіць здымкі ў горадзе над Шчарай, а таксама ў Альбярціне.

Немцы ў Слоніме займалі пустыя памяшканні, раскватароўваліся надзейна і надоўга. Па гэтых фотаздымках бачна, дзе жаўнеры спыніліся, дзе праводзілі свае шыхтаванні і які ў іх быў настрой. Кіравала Слонімам нямецкая ваенная камендатура. Наш горад у той час наведвала шмат вялікіх генералаў, якія правяралі надзейнасць ваеннага тылу і сустракаліся з жаўнерамі і афіцэрамі.

Капліца на рынку, 1916 год

Капліца на рынку, 1916 год

Здымак не вельмі якасны, а зрабіў здымак кайзераўскі фатограф у Слоніме ў 1916 годзе. На першым плане — каплічка на Гандлёвай плошчы (цяпер плошча Леніна). Каля каплічкі стаяць нямецкія вайскоўцы і ваенная тэхніка.

Каменны крыж каля Шылавічаў

Аднойчы вырашыў знайсці каменны крыж за вёскай Шылавічы. Але спачатку заехаў у саму вёску. Па дарозе спытаў у адной жанчыны, ці ведае яна пра каменны крыж. Жанчына адказала, што ёсць такі крыж за вёскаю Шылавічы, але скуль ён узяўся, яна не ведае.

Паспрабаваў у іншых жыхароў Шылавічаў спытацца, ці хто з іх ведае хоць якое паданне і пачуў вось што. Крыж з надпісам каля дарогі нібыта пастаўлены на магіле велікана-рабаўніка Семака. Семаком разбойнік зваўся таму, што рабаваў у наваколлі людзей сем гадоў. Велікана атруціў кухар, які напаіў яго віном, а потым апарыў кіпнем…

Крыж за Шылавічамі быў укапаны вяскоўцамі ў зямлю пры дарозе з Шылавічаў на Савічы. На крыжы я разгледзеў выбіты маленькі крыжык і нейкі неразборлівы надпіс

У цэнтры Слоніма, 1916 год

ці то манаграму. Сам крыж даволі моцны, з роўнымі і непашкоджанымі вертыкальным абрусам і перакладзінай. Як ён там апынуўся — пакуль застаецца загадкай. Вядома толькі, што такіх каменных крыжоў на Беларусі крыху больш за сотню. Яны з'яўляюцца прадметамі культу хрысціянскай рэлігіі і выявамі сімвалаў веры.

Каменныя крыжы падзяляюцца на памятныя, прыдарожныя, паклонныя і надмагільныя. Іх ставілі каля дарог, як гэта зрабілі ў Шылавічах, часцей на перакрыжаваннях, месцах бітваў, межах зямель, пры пракладцы новых шляхоў, закладцы гарадоў і храмаў, на могілках, краях вёскі, каб абараняць іх ад розных эпідэмій і ад заваёўнікаў. Шылавіцкаму каменнаму крыжу, магчыма, не менш як 200–300 гадоў.

У цэнтры Слоніма, 1916 год

Так выглядалі сланімчанкі падчас Першай сусветнай вайны. Паглядзіце, ў чым яны апрануты, якія іх рукі і што ў руках трымаюць, на колькі гадоў яны выглядаюць. Здымак быў зроблены каля гандлёвых радоў у цэнтры горада. Цяпер гэтых гандлёвых радоў на сённяшняй Першамайскай вуліцы няма. Тут сёння знаходзіцца сквер з танкам і Леніным.

Вуліца Маставая зімой, пачатак XX стагоддзя

Люблю глядзець на гэту старую паштоўку Слоніма 100 гадоў таму. Вуліца Маставая зімой у снезе і з марозам. Людзей шмат на вуліцы, коні з санямі, нехта з вядром ідзе па ваду. Адчуваецца мароз, бо слонімцы добра апранутыя ў паліто і кажухі. Эх, падабаецца мне гэты зімовы Слонім без машын і святлафораў…

Вуліца Маставая зімой, пачатак XX стагоддзя

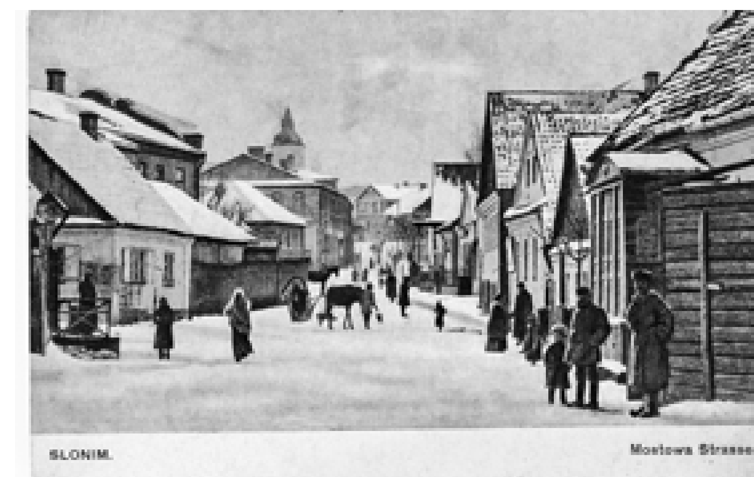

Вуліца Маставая, 1916 год

Вуліца Маставая, 1916 год

Цудоўную паштоўку (арыгінал) Слоніма атрымаў у падарунак ад сябра з Ваўкавыска Зміцера Карабача. На паштоўцы адлюстравана вуліца Маставая (цяпер Янкі Купалы), 1916 год, зіма. Вельмі яркая і якасная паштоўка. Эх, прыемна яе патрымаць у руках. І так хацелася б прайсціся па той Маставой вуліцы з фотаапаратам.

На вуліцы Маставой, 1916 год

На гэтым здымку адлюстравана вуліца Маставая (цяпер вуліца Янкі Купалы) у Слоніме падчас Першай сусветнай вайны. Вось так яна выглядала напачатку XX ста-

На вуліцы Маставой, 1916 год

годдзя. Вуліца была брукаваная, слупы траплялі нават на вуліцу. Да сённяшніх дзён захаваліся бліжэйшыя будынкі злева і справа. Удалечыні віднеецца сабор.

Прынц Баварыі ў Слоніме, 1916 год

Падчас Першай сусветнай вайны кайзераўскія салдаты 3 верасня 1915 года ўвайшлі ў Слонім. На працягу 40 месяцаў Слонім знаходзіўся пад уладай немцаў. У Слоніме дыслацыравалася 9-я кайзераўская армія.

Штаб 9-й кайзераўскай арміі Падчас Першай сусветнай вайны знаходзіўся ў палацы Пуслоўскіх у Альбярціне. У 1916 годзе ў Слонім і Альбярцін прыехаў прынц Баварыі Леапольд фон Вітэльсбах (1846–1930). Пазней ён быў зяцем імператара Франца-Іосіфа з Аўстрыі. Прынц Леапольд быў вайскоўцам. Яго баварская армія ваявала з Прусіяй у 1866 годзе. Кароль Людвіг II адправіў прынца Леапольда з Баварыі на поле бітвы ў Францыю ў 1870 годзе ў якасці саюзніка з Прусіяй. Ён заставаўся ў баварскай арміі і пасля таго, як у 1905 годзе быў прызначаны нямецкім фельдмаршалам.

У 1916 годзе прынц Леапольд наведаў Слонім і Альбярцін. Тут ён правёў некалькі штабных пасяджэнняў з генераламі штаба 9-й арміі ў Альбярціне, наведаў усе ва-

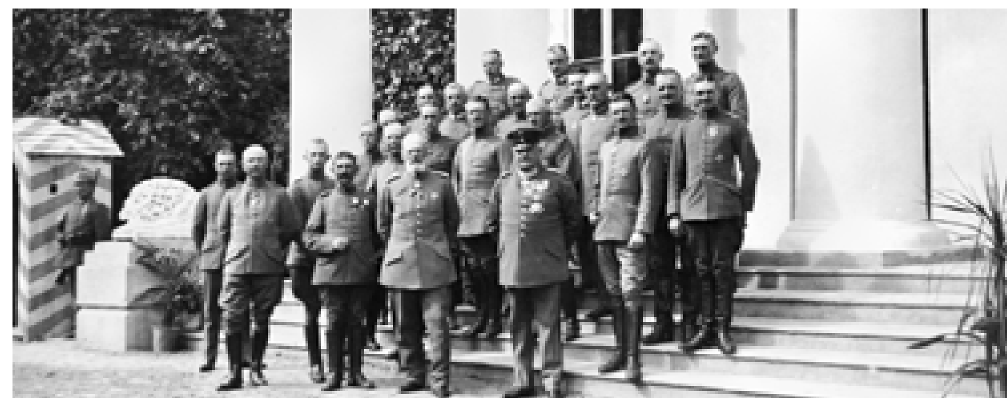

енныя аб’екты і пазнаёміўся з ваенным бытам вайскоўцаў. А потым на цягніку выехаў на Захад.

На здымках добра бачны палац Пуслоўскіх 100 гадоў таму, а таксама вуліцы і будынкі Слоніма, дзе бываў прынц Баварыі.

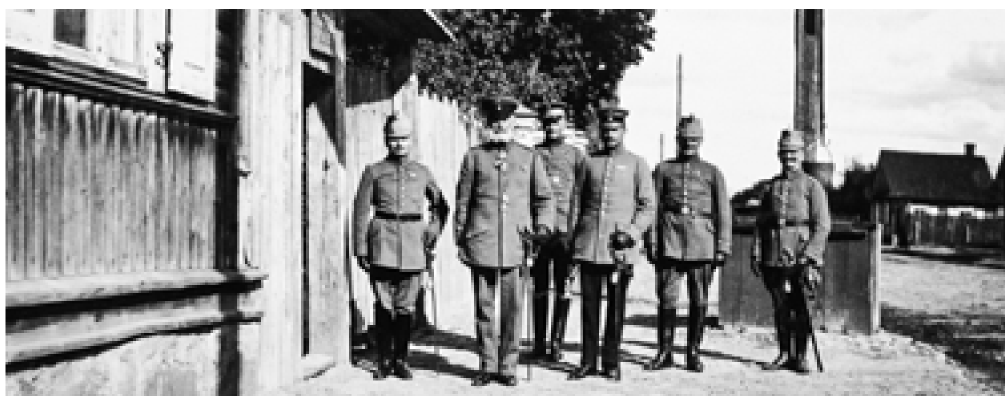

Прынц Баварыі ў Слоніме, 1916 год

Немцы сустракаюць новы год, 1916 год

Немцы сустракаюць новы год, 1916 год

Гэты цікавы здымак кайзераўскіх вайскоўцаў быў зроблены ў Слоніме на новы 1916 год. Немцы з віном сустракаюць у Слоніме Новы год. Тут і навагодняя прыгажуня-ёлка, і віно, і шыльда, якая пацвярджае, што менавіта здымак быў зроблены ў Слоніме. І шчаслівыя нямецкія салдаты, якіх фатаграфуе невядомы фатограф на памяць.

Пажар у Слоніме, 1916 год

Сотні пажараў перажыў Слонім за час свайго існавання. Гарэлі будынкі, саборы, вуліцы, дрэвы… людзі. У агні знікалі архівы, фотаздымкі, іконы, карціны, музычныя інструменты. Але горад над

Вуліца Маставая зімой, пачатак XX стагоддзя

Слонімскія дзеці, пачатак XX стагоддзя

Шчарай выстаяў, не скарыўся, не паддаўся агню і войнам. Не мінуў пажар Слоніма і падчас Першай сусветнай вайны. Не проста тады было тушыць полымя, але слонімцы аддана змагаліся з агнём, адстойвалі кожны куток свайго маленькай радзімы. Вось як на гэтых рэдкіх здымках.

Слонімскія дзеці, пачатак XX стагоддзя

На такіх вуліцах і плошчах Слоніма напачатку XX стагоддзя гулялі слонімскія дзеткі. Ніякіх машын, падводаў, брычак не відаць. Ціха і чыста. Дзеці заўважылі фатографа, які іх фатаграфуе. Прытуліліся адзін да аднаго, нават трохі спалохаліся. За іх плячыма — стаіць дарослы чалавек і паглядае, што ў цэнтры Слоніма адбываецца. Як бачыце, час вельмі змяніўся і змяніўся старажытны горад.

Капліца на Рыначнай плошчы, 1916 год

Мне падабаецца гэты здымак. Хочацца замест плошчы Леніна, каб тут была Рыначная плошча, як 103 гады таму. І каплічка гэта ўпрыгожвала б плошчу. Адсюль добра бачны і сінагога, і касцёл. А плошча ўся была брукавана. Наогул, у той час Слонім быў горадам брукаваных вуліц і плошчаў. А таксама горадам храмаў і капліц.

Канал Агінскага, 1916 год

Фотаздымкі канала Агінскага ў Слоніме падчас Першай сусветнай вайны. Немцы на пярэднім плане на замёрзлым канале. Далей — ходзяць людзі, яшчэ далей — рыбакі. На другім — немцы чысцяць канал ад снегу. Здаецца ўсё, як сёння. Канал не змяніўся, толькі ён паплытчэў. І, магчыма, менш замярзае,

Капліца на Рыначнай плошчы, 1916 год

Канал Агінскага, 1916 год

чым тады, калі былі снежныя і марозныя зімы.

Невядомы помнік, 1917 год

У 1917 годзе немцы паставілі ў Слоніме помнік. Цяжка сказаць, дзе ён стаяў, колькі часу ён прастаяў і калі яго і хто знішчыў. Помнік, здаецца, палеглым героям свабоды… Нешта ў гэтым родзе. Але помнік быў. Яго і сфатаграфавалі немцы для гісторыі.

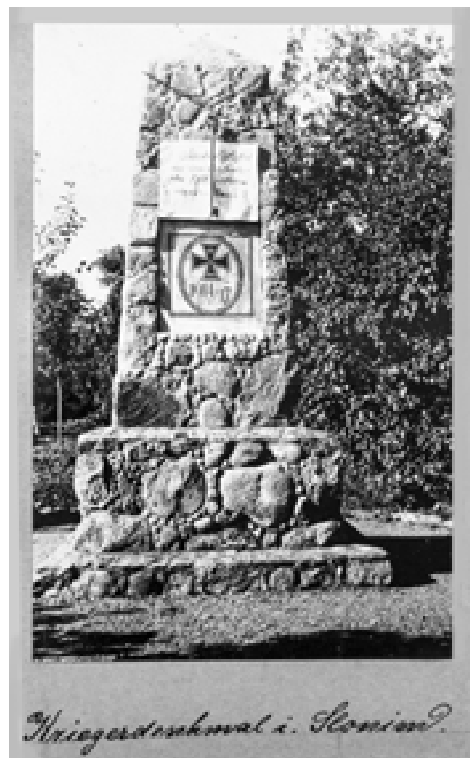

Вуліца Татарская, пачатак XX стагоддзя

Вось так выглядала вуліца Татарская ў Слоніме напачатку XX стагоддзя. Як на гэтай паштоўцы. Цяпер вуліцы Татарскай у Слоніме няма, ёсць вуліца Кірава. Савецкая ўлада скарэжыла гістарычную назву. На вуліцы Татарскай была некалі і прыгожая мячэць. Няма і яе, згарэла…

Рэдкі здымак сінагогі

Да 1910 года ў Слоніме дзейнічала 7 сінагог, некалькі малітвеных дамоў і хедэраў, працавалі 4 яўрэйскія вучылішчы. У 1897 годзе ў Слоніме быў створаны першы яўрэйскі прафсаюз. Каля 7 тысяч яўрэяў пражывалі ў Слоніме ў 1921 годзе.

Галоўны будынак слонімскіх яўрэяў — Вялікая сінагога (на Савецкай вуліцы каля рынку) быў пабудаваны на месцы драўлянай, у 1642–1648 гадах. Сінагога з’явілася, як важная частка абарончай сістэмы горада. У архітэктуры га-

Вуліца Татарская, пачатак XX стагоддзя

Касцёл Святога Андрэя, 1916 год

лоўнага фасада сінагогі адчуваюцца рысы гарадзенскай школы барока XVII–XVIII стагоддзяў. У XVIII стагоддзі сінагога ў Слоніме была трохі перабудавана, хаця частка першапачатковай лепкі і роспісы збераглíся.

Сёння Вялікую сінагогу ў Слоніме плануюць у бліжэйшыя гады рэстаўраваць і адкрыць там рэспубліканскі музей яўрэйскай культуры.

Касцёл Святога Андрэя, 1916 год

Здымак касцёла Святога Андрэя ў Слоніме быў зроблены ў 1916 годзе. Першая сусветная вайна пашкодзіла і дах касцёла, і побач пашкоджаны нейкі будынак. Слонімцы

на падводах каля касцёла, — альбо ідзе рамонт храма, альбо нейкая іншая справа ў гэтых людзей каля пашкоджаных будынкаў. Колькі перажыў наш славуты касцёл Святога Андрэя толькі за адно XX стагоддзе. Але выстаяў, не скарыўся ні перад якімі акупантамі і ідэалогіямі.

Гарадскі рамізнік, 1910-я гады

На вуліцах Слоніма напачатку XX стагоддзя часта ездзілі рамізнікі. Менавіта гэты рамізнік з пасажырамі і быў сфатаграфаваны ў тыя 1910-я гады ў Слоніме. Бачна, што ўся сям'я спыніла рамізніка, села з дзецьмі ў брычку, а нехта стаў на яе прыступкі, і ўсе ўважліва глядзець на фатографа, які іх фатаграфуе. Рэдкі слонімскі здымак.

Мясцовая прыгажуня, 1916 год

Люблю гэты здымак. Найцудоўнейшы здымак слонімскай прыгажуні, які быў зроблены нямецкім невядомым фатографам зімой 1916 года. Ах, як прыгожа сфатаграфавана! І сланімчанка ў цёплай хустцы, і студня з жураўлём, і драўлянае вядро. Здаецца, піў бы ваду з яе вядра бясконца і любаваўся б усмешкай дзяўчыны. Але ж за яе плячыма бачна, як пазірае ці кавалер, ці муж…

Паштоўка з сінагогай, пачатак XX стагоддзя

Паштоўка з сінагогай, пачатак XX стагоддзя

Такой паштоўкі слонімскай сінагогі я раней не бачыў. Выпушчана яна была напачатку XX стагоддзя. Выдавец — Харлафа. Што за выдавецтва — не ведаю, хутчэй за ўсё яўрэйскае. Цудоўная паштоўка з людзьмі на першым плане. І выдатны фасад сінагогі.

Вуліцы горада 100 гадоў таму

Вуліцы Слоніма напачатку XX стагоддзя былі брукаваныя, але не ўсе. З двух бакоў вуліц знаходзіўся зліў вады. Вуліцы былі вузкія. Па іх ездзілі вазы вось на такіх колах. І колы грукаталі на ўсю вуліцу. А дамы стаялі блізка адзін каля аднаго. У некаторых дамах знаходзіліся прыватныя крамы. Найчасцей яўрэйскія.

Малюнкі нямецкага мастака, 1915 год

Адзін з нямецкіх мастакоў-вайскоўцаў зрабіў гэты малюнак у Слоніме ў 1915 годзе. Маляваў ён, відаць, у цэнтры Слоніма каляровымі алоўкамі. Але па малюнку добра бачны настрой тых мужыкоў, якіх мастак маляваў. Відаць таксама, хто з іх бяднейшы, а хто багацейшы. За плячыма слонімцаў бачны накіды алоўкам пабудоў — гэта цэнтр Слоніма. Унізе малюнка справа напісана лацінкай — Slonim.

Захаваўся яшчэ адзін малюнак касцёла Святога Андрэя нямецкага мастака-вайскоўца, які быў у Слоніме падчас Першай сусветнай вайны. Малюнак ствараўся здалёк і бачна, што мастак яшчэ захапіў

руіны аднаго з прадпрыемстваў Слоніма.

Каля брамы касцёла, 1915 год

Цэнтр Слоніме каля касцёла Бязгрэшнага зачацця св. Марыі напачатку XX стагоддзя. Гандлёвых радоў не відаць, але да іх крочаць дзве жанчыны. На брукаванцы конь з мяшка есць сена. Побач з брамаю цікавы будынак, які не захаваўся. І самае галоўнае, у цэнтры расло шмат дрэўцаў, якія даглядаліся і абгароджваліся.

Хатнія птушкі Пуслоўскага

Каля палаца Пуслоўскага ў Альбярціне ў 1920–1930-х гадах была поўная дэмакратыя. Вольна сябе адчувалі нават хатнія птушкі, якія спакойна гулялі каля палаца. Дзеці сабе адпачывалі, а індыкі — сабе. Ніхто нікому не шкодзіў. Так іх і захаваў невядомы фатограф для гісторыі.

Мячэць, якой няма

Татары ў Слоніме з'явіліся ў XVI стагоддзі. Прайшлі стагоддзі і ў Слоніме ўзнікла Татарская вуліца (цяпер вуліца Кірава). Напрыклад, у 1897 годзе ў Слонімскім павеце пражывалі 178 татараў. Найбольш

клопатаў ім у Слоніме прынесла XX стагоддзе. У верасні 1939 года заможных слонімскіх татар НКУС вывозіў у Сібір. Пасля Другой сусветнай вайны татары актыўна сталі выязджаць на Захад, баючыся новых арыштаў НКУС. У 1946 годзе многія з іх выехалі ў Польшчу. Была ў Слоніме і мячэць, якая знаходзілася на Татарскай вуліцы. Пасля вялікага гарадскога пажару 1881 года аднавіць яе дапамагаў граф Францішак Пуслоўскі, які даваў грошы на будаўнічыя матэрыялы.

Апошні раз мячэць гарэла летам 1944 года. Людзі казалі, што падпаліў яе нямецкі жандар. Ад драўлянай мусульманскай святыні нічога нашчадкам так і не засталося. Тая слонімская мячэць была драўлянай і выглядала так, як на гэтым здымку 1916 года.

Рабочы батальён, 1917 год

Дзе сёння плошча Леніна і сквер у Слоніме, сто гадоў таму была Рынкавая плошча. Яна выглядала так, як на гэтым здымку ў 1917 годзе. Каля капліцы —вайсковы рабочы батальён № 119. Час для Слоніма быў няпросты і складаны. Але Слонім жыў, хоць улада мянялася — то рускія былі, то немцы, а ў 1920 годзе і аж да 1939

Рабочы батальён, 1917 год

Агароджа вакол кляштара

года ў Слоніме гаспадарылі палякі. А потым зноў немцы…

Агароджа вакол кляштара

У першай палове XX стагоддзя касцёл Бязгрэшнага зачацця святой Марыі і кляштар у цэнтры Слоніма (на сённяшняй Першамайскай вуліцы) быў абнесены агароджай. За ёй раслі кветкі, дрэвы і кусты. Вось так, як на гэтай рэдкай паштоўцы. Такую слонімскую паштоўку мала хто бачыў. Але лепш было б прайсціся па дарожцы ў той час вакол касцёла і кляштара. На жаль, цяпер усяго гэтага няма, што мы бачым на гэтай паштоўцы. Дзякаваць Богу, што засталіся касцёл і кляштар. Касцёл быў пабудаваны дзесьці ў 1664–1670 гады, а кляштар прыбудаваны да касцёла ў 1764 годзе.

Гандлёвая плошча адпачывае, пачатак XX стагоддзя

Гандлёвая плошча адпачывае, пачатак XX стагоддзя

На гэтай паштоўцы адлюстравана гандлёвая плошча ў Слоніме, дзесьці напярэдадні Першай сусветнай вайны. Прыгожая плошча была ў Слоніме. Каплічка бачна, будынкі і некалькі павозак. Выхадны для кірмашу дзень. Няма гандлю, гандлёвыя будкі зачынены, некалькі павозак і коні, якія прывязаныя, ядуць сена.

Кляштар бернардзінак, 1922 год

На здымку здалёк бачна шмат людзей, якія займаюцца рамонтам кляштара бернардзінак. У Слонім прыйшла польская ўлада, якая пратрымаецца да верасня 1939 года. Аднаўляюцца храмы, рамантуюцца вуліцы, з'яўляюцца новыя будынкі…

Кляштар і касцёл бернардзінцаў, 1923 год

Здымак кляштара і касцёла бернардзінцаў (цяпер праваслаўны Свята-Троіцкі сабор) быў зроблены 95 гадоў таму. Агульны від сфатаграфаваны з усходняга боку кляштара і касцёла ад Шчары. Кляштар быў заснаваны як апорны пункт сістэмы гарадскіх абарончых збудаванняў. Гэта з'яўлялася фундацыя каралеўскага сакратара А. Радвана ў 1630 годзе. Спачатку

Кляштар бернардзінак, 1922 год

Кляштар і касцёл бернардзінцаў, 1923 год

гэта быў драўляны касцёл, потым у 1645 годзе заменены магутным мураваным збудаваннем, пасля пераабсталяваны пад царкву ў 1864 годзе (пасля паўстання 1863 года), потым — зноў касцёл, а цяпер праваслаўны сабор.

У невялікім пакойчыку на ўскраіне Слоніма...

Беларуская паэтка Наталля Арсеннева нарадзілася 20 верасня 1903 года ў г. Баку на Каўказе. Бацька яе паходзіў з таго ж роду Арсенневых, які па жаночай лініі даў рускага паэта Міхаіла Лермантава. Адразу пасля нараджэння дачкі бацькі яе пераязджаюць у Вільню, дзе будучая паэтка вучыцца спярша дома, а пасля ў Віленскай гімназіі.

У 1922 годзе Наталля Арсеннева выходзіць замуж за штабс-капітана царскай арміі, беларускага вайсковага і палітычнага дзеяча, сябра Беларускай вайсковай камісіі ў 1918–1920-х гадах Францішка Кушаля (1895–1968), які ў 1920 годзе перайшоў на службу ў польскую армію. Кушаля накіроўваюць ў 79-ы польскі пяхотны полк імя Льва Сапегі, які дыслацыраваўся ў Слоніме. Кажучы словамі паэткі, «наступнай восенню у невялікім пакойчыку на ўскраіне Слоніма, над спавітаю ў сцюдзёныя туманы Шчараю» яна спявала ўжо калыханку свайму першаму дзіцяці, чарнавокаму Яраславу». Так з канца 1922 да сярэдзіны 1924 года Наталля Арсеннева жыла з мужам у Слоніме. Тут гадавала двух сыноў і пісала вершы. У Слоніме былі напісаны паэтычныя творы «Мэта жыцця», «Шчасце», «Калыханка», «Снег падаў» і іншыя. Вось страфа з верша «Калыханка»:

Ноч рассыпала зораў агні,
Ў сінім небе яны патанулі...
Спіць усё, й ты, маленькі, засні.
Люлі, люлі, сыночак мой, люлі...

Летам 1943 года Наталля Арсеннева зноў наведала Слонім. Тут яна сустракалася са слонімскімі паэтамі, выступала з вершамі ў Народным доме. Пасля Другой сусветнай вайны жыла і памерла ў ЗША.

Наталля Арсеннева і муж Франц Кушаль у ЗША

Вакзал, 1928 год

Сучасны вакзал у Слоніме быў пабудаваны разам з воданапорнай вежай у 1922 годзе. А вуліца Вакзальная, на якім яны знаходзяцца, у Слоніме ўзніклі пасля 1886 года, калі з'явілася чыгунка Баранавічы–Слонім–Беласток–Варшава. Вакзал быў пабудаваны пры Польшчы з цэглы ў стылі мадэрн. У такім стылі ў Заходняй Беларусі тады было пабудавана некалькі вакзалаў. У прыватнасці ў Бельску-Падляскім (цяпер Польшча).

Вакзал, 1928 год

Наш вакзал і вежа захаваліся да сённяшніх дзён.

Брама-званіца ў цэнтры Слоніма, 1922 год

Гэта цэнтр Слоніма каля касцёла бернардзінак. А так выглядала брама-званіца ў 1922 годзе. А да самай званіцы падыходзіць галоўная брукаваная вуліца. Здаецца, вось-вось па ёй паедуць рамізнікі і павязуць пасажыраў у Рышчыцы альбо ў Альбярцін.

Драўляны асабняк 1923 года

Не магу сёння змірыцца з тым, навошта было знішчаць напачатку нашага стагоддзя ў Слоніме на Савецкай вуліцы драўляныя будынкі пачатку 1920-х гадоў. Яны былі пабудаваны з дрэва ў формах сядзібнай архітэктуры другой паловы XVIII — пачатку XIX стагоддзяў. Асабняк знаходзіўся ў глыбіні адасобленага ўчастка тэрыторыі ў акружэнні бярозавых пасадак. Пэўны час гэтыя будынкі выкарыстоўваліся пад бальніцу. А потым вырашылі іх знішчыць. Цяпер пустуе месца. А гэта ж — старая драўляная архітэктура! Тут можна было зрабіць для турыстаў этнаграфічны і літаратурны музеі, адкрыць пару кафэ, ды шмат чаго яшчэ. Месца ж цудоўнае... Ды не, лягчэй за ўсё знішчыць...

Драўляны асабняк 1923 года

Каплічка Святога Дамініка, 1925 год

Усе слонімцы ведаюць і бачылі каля стадыёна на вуліцы Пушкіна ў Слоніме каплічку Святога Дамініка з фігуркаю Дамініка. Так каплічка выглядала ў Слоніме ў 1925 годзе.

Капліčка Святога Дамініка, 1925 год

Слонім, канец 1930-х гадоў

Люблю Слонім першай паловы XX стагоддзя. Асабліва яго брукаваныя вуліцы. Вось такія вуліцы,

як на фотаздымку Слоніма канца 1930-х гадоў, які фатаграфаваў Раман Вішняк. Не ведаю толькі, як ездзілі на вазах з такімі коламі ды яшчэ па брукаванцы… Гэта ж не па пяску… Грукаталі колы, а на возе трэсла як ад ліхаманкі… Але ж ездзілі, жылі…

Слонімскія боны, 1920–1930-я гады

З кастрычніка 1922 года да восені 1939 года у Слоніме дыслацыраваліся 79 пяхотны полк імя Льва Сапегі і 80 полк навагрудскіх стралкоў. Расскватаравалі вайскоўцаў у былых царскіх казармах, якія былі пабудаваныя разам з царквой у 1884–1886 гадах для царскага Шуйскага пяхотнага палка. Дарэчы, гэтыя казармы збераглісся да сённяшніх дзён, там цяпер знаходзяцца вайскоўцы Слонімскай 11-й механізаванай брыгады.

Кааператывы спажыўцоў 79 пяхотнага палка імя Льва Сапегі, а таксама 80 палка навагрудскіх стралкоў мелі свае металічныя боны. Іх атрымлівалі жаўнеры, каб за іх купляць прадукты ў буфетах і крамах. Напрыклад, боны «Spoldzielnia 79 p.p., Slonim» (кааператыў 79-га пяхотнага палка, Слонім) былі надчаканены лічбамі «79/36», «79/34», «Spoldzielnia 80 p.p., Slonim» (кааператыва 80-га пяхотнага палка, Слонім) — «80/36».

Паштоўкі пра пяхотныя палкі

Да 1939 года ў польскіх 79-м і 80-м пяхотных палках у Слоніме шмат служыла беларусаў са Слонімскага і суседніх паветаў. Палякі ўшаноўваць памяць пра гэтыя палкі, а мы мала пра іх ведаем. Пра іх у Польшчы пішуцца і выдаюцца кнігі. А пару гадоў таму там былі выпушчаны і некалькі паштовак, прысвечаныя гэтым палкам.

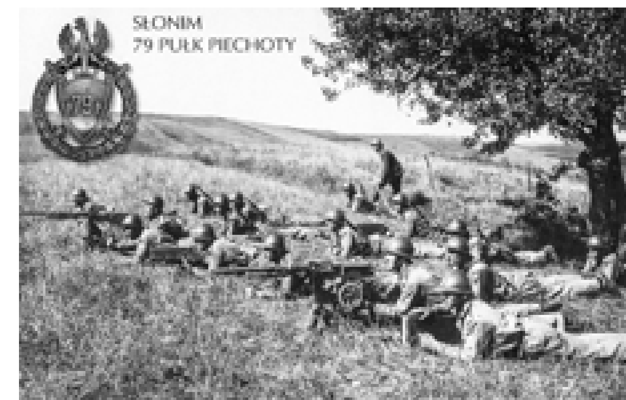

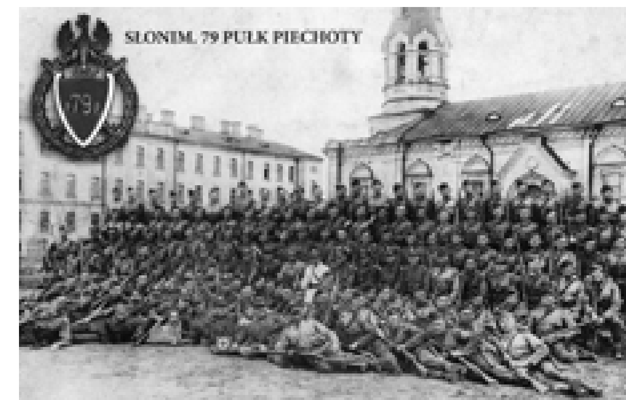

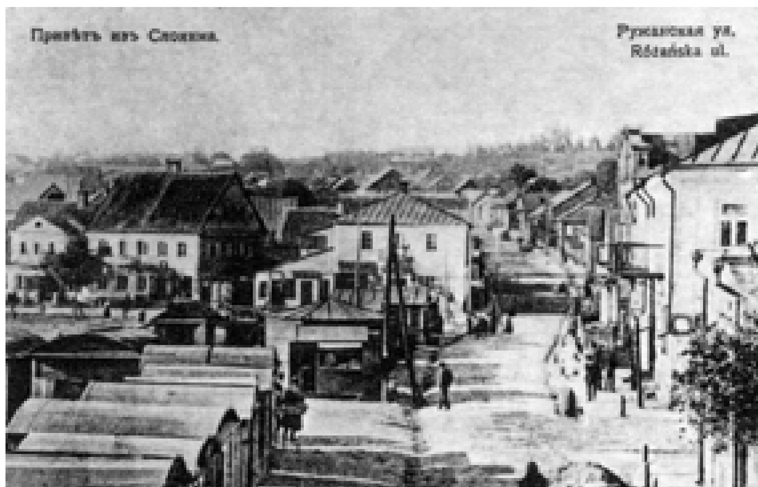

Ружанская вуліца ў 1900–1940-х гадах

Ружанская вуліца ў 1900–1940-х гадах

Дзе цяпер у Слоніме скверык на плошчы Леніна — тут была ў першай палове XX стагоддзя Гандлёвая плошча. А вуліца Ружанская працягвалася аж да будынкаў у якіх сёння месціцца музей і аптэка. І калі па Ружанскай вуліцы сёння ехаць на Брэсцкую вуліцу, то замест сквера ў 1900–1930-х гадах стаялі вось такія гандлёвыя лаўкі. Іх арандавалі гандляры і прадавалі свае тавары. У асноўным гандлем актыўна займаліся яўрэі. Але і вяскоўцы прывозілі ў горад свой тавар. Сама вуліца была даволі вузкая, але вазы з конямі маглі лёгка на ёй размінуцца. і павярнуць на сённяшнюю Чырвонаармейскую з Ружанскай было немагчыма.

Будынак з сядзібы Пуслоўскіх

Час і стагоддзі знішчылі шмат помнікаў і пабудоў у Слоніме. Моцна пацярпеў і Альбярцін — адзін з прыгажэйшых мікраранаў Слоніма. Даўно няма і гэтага ўнікальнага будынку з агульнага сядзібна-паркавага ансамбля палаца Пуслоўскіх. А гэты будынак, як і сам парк з каштоўнымі дрэвамі і кустамі, маглі б сёння ўпрыгожыць Альбярцін.

Слонімскі ідал фота 109

Нашы продкі пакланяліся язычніцкім ідалам. Адзін з такіх ідалаў захоўваецца ў Слонімскім краязнаўчым музеі. Слонімскі ідал быў знойдзены пры пракладцы новай вуліцы на ўскрайку Слоніма на глыбіні 0,5 метра ў 1934 годзе, па іншай інфармацыі ў 1937 годзе. Ён зроблены з валуна чырвона-шэрага колеру ў выглядзе мужчынскага торса без рук. Вышыня ідала складае 46 см, шырыня 22 см, таўшчыня 15 см. Фігура рэльефная з усіх бакоў. Твар даволі плоскі з завостранай бародкай, але без вусоў, і шырокім носам з гарбінкай, добра абазначана шыя, выразна пракрэслены вочы і рот. Ніз скульптуры клінападобны, відаць, таму, што яе ўстаўлялі ў спецыяльны пастамент. Слонімскі ідал мае аналагі з паганскімі скульптурамі балтаў. Гэта вельмі каштоўны ідал. Яго да сённяшніх дзён вывучаюць археолагі, выказваючы розныя думкі і меркаванні. Некаторыя лічаць, што слонімскі ідал адносіцца да I тысячагоддзя.

Будынак з сядзібы Пуслоўскіх

Баржы на канале Агінскага, 1931 год

Нават і не верыцца, што некалі па канале Агінскага хадзілі вось такія баржы. На іх можна было пакатацца, сфатаграфавацца, адпачыць. У 1930-х гадах да прыстані Слонім былі прыпісаны два катары «Шчара» і «Тадэвуш Рэйтан». Усе службовыя памяшканні воднай гаспадаркі і прыстань знаходзіліся на канале Агінскага на месцы цяперашняга парку. З вясны 1947 года у Слоніме было шэсць буксірных катараў, некалькі трафейных жалезных баржаў. Да 1957 года ў

Баржы на канале Агінскага, 1931 год

Вуліца Сянкевіча, 1930-я гады

Слоніме нават існавала прафесія рачніка.

А цяпер канал Агінскага ў Слоніме і рэчку Шчару магчыма лёгка перайсці з берага на бераг. Вады па пояс, а месцамі па калена. Час высушвае нашы рэкі і каналы… Шкада.

Вуліца Сянкевіча, 1930-я гады

На гэтым рэдкім здымку адлюстравана вуліца Сянкевіча ў Слоніме. Цяпер гэта Першамайская вуліца. Да вайны гандлёвыя рады падзялялі вуліцу на дзве — Сянкевіча і Міцкевіча. На вуліцы Сянкевіча знаходзіўся касцёл бернардзінак. І калі б мы ішлі з Гандлёвай плошчы (цяпер плошча Леніна) убок касцёла непакалянак, то вось такой убачылі б вуліцу і пабудовы на ёй 80–90 гадоў таму.

Слонім-Жыровічы, 1930-я гады

Харцэры, 1930-я гады

Прыгожыя слонімскія хлопцы з'яўляліся сябрамі Саюза польскіх харцэраў. Была такая добраахвотная масавая арганізацыя дзяцей і моладзі да 1939 года. Сюды ўваходзілі і слонімскія хлопцы. На роварах яны вольна ездзілі па горадзе і вёсках, хаця сам ровар пры Польшчы каштаваў дужа дорага. Пра той час і нагадаў сёння гэты здымак, зроблены ў Слоніме.

Слонім-Жыровічы, 1930-я гады

Падпісаны здымак, як Слонім, але на ім адлюстраваны галоўны корпус былой сельскагаспадарчай школы ў Жыровічах. Здымак быў выдадзены ў Слоніме кнігарняй Шэрашэўскага ў 1930-х гадах. Кнігарня знаходзілася на былой вуліцы Сянкевіча, 5а.

Агульны від Слоніма, 1930-я гады

Ведаю некалькі старых паштовак Слоніма, на якіх адлюстраваны агульны від нашага горада. Такую паштоўку сустрэў упершыню. Яна была выдадзена ў Слоніме ў 1930-х гадах кнігарняй B. Lubowskiego. У кнігарні паштоўка на вуліцы Міцкевіча, 3 і прадавалася. Ці шмат сёння ў нашых кнігарнях можна купіць паштовак пра Слонім? А да вайны іх у Слоніме прадавалася шмат.

Касцёл Божа цела, 1939 год

Касцёл Божа цела, 1939 год

Так выглядаў у цэнтры Слоніма касцёл Божага цела ў 1939 годзе. Цяпер на гэтым месцы пабудаваны Спаса-Праабражэнскі сабор насупраць гасцініцы «Шчара». Касцёл зачынілі і перадалі дзяржаўнай уладзе ў ліпені 1845 года, а праваслаўнай царкве будынак быў перададзены ўжо ў кастрычніку 1845 года, пасля чаго яго перабудавалі. Тады і былі дабаўлены «цыбуліны», якія мы можам бачыць на фотаздымку. На час Другой сусветнай вайны будынак касцёла быў у маёмасці праваслаўнай царквы ўжо амаль сто гадоў.

Выяўлены ў 1970 годзе тунэль у Слоніме

Слонімскія тунелі

Некалі мне былая дырэктарка Слонімскага краязнаўчага музея

Ірына Рыгораўна Шпыркова казала, што ў Слоніме няма ніякіх падзямелляў і тунэляў. Так я ёй і паверыў. Усё ёсць. І Слонім наш стаіць на тунэлях і падзямеллях, якія вядуць ад храмаў да храмаў. З'яўляліся падземныя хады ў Слоніме тады, калі існаваў слонімскі замак, калі будаваліся розныя храмы і адміністрацыйныя будынкі пры Льву Сапегу і калі існаваў тэатр Агінскага. У XX стагоддзі і цяпер гэтыя хады пры розных работах замуроўваюцца і хаваюцца далей ад людзей. Гэта даволі цікавая тэма. І спадзяюся, што пра слонімскія тунэлі і падзямеллі напішуцца яшчэ і выдадуцца кнігі.

Уваход у падзямелле

Не ведаю, ці захаваўся сёння гэты надпіс у былым Слонімскім касцёле бернардзінцаў (цяпер гэта Свята-Троіцкі сабор, які знаходзіцца за тэатрам). А да Другой сусветнай вайны быў і надпіс, і ўваход у падзямелле. Ход вёў хутчэй за ўсё не ўбок канала Агінскага, а толькі ў кляштар бернардзінцаў і, магчыма, у касцёл бернардзінак (цяпер Першамайская вуліца). Але ход быў і было падзямелле. Доказ — гэты надпіс перад уваходам у падзямелле. Эх, слонімскія падземныя муры зберагаюць шмат тайнаў…

Каля Народнага дома на Гандлёвай плошчы, 1930-я гады

Мне падабаецца гэты рэдкі слонімскі здымак. Ён быў зроблены каля Народнага дома на Гандлёвай плошчы (сёння плошча Леніна). Цяпер тут месяцца драмтэатр і магазін «Гардэроб». Нейкі вайсковец спакойна паехаў на ровары. На вокнах будынку бачны аканіцы,

Уваход у падзямелле

Каля Народнага дома на Гандлёвай плошчы, 1930-я гады

якія нанач зачыняліся. На пярэднім плане — мужчына у касцюме пад гальштукам. Навокал цішыня і спакой... Такім быў Слонім у 1930-х гадах.

Кляштар, 1930-я гады

У 1930-х гадах у Слоніме была надрукавана гэта паштоўка. На ёй адлюстраваны кляштар бернардзінак у цэнтры Слоніма на Першамайскай вуліцы. І дворык каля кляштару ў першай палове XX стагоддзя. Кляштар быў пабудаваны з цэглы ў стылі барока паміж 1664–1670 гадамі.

Паштоўка з вуліцай Маставая, 1930-я гады

Паштоўка з вуліцай Маставая, 1930-я гады

Паштоўку ў 1930-я гады выпусціла слонімская кнігарня Рыпа, якая знаходзілася на вуліцы Міцкевіча. Дзеці і дарослыя так уважліва глядзелі на фотаапарат, што трапілі на паштоўку. Удалечыні бачны будынак, пабудаваны ў 1905 годзе. Ён захаваўся. Цяпер вуліца Маставая носіць імя Янкі Купалы, які, дарэчы, у 1939 годзе прыязджаў у Слонім да Гальяша Леўчыка, калі вяртаўся з Беластока ў Мінск. І па гэтай Маставой вуліцы ён на сваім «Шэўрале» выязджаў на сталіцу.

Прэзідэнт Польшчы пабываў у Слоніме і Жыровічах

Вялікай падзеяй для жыхароў Слонімскага павета і вайскоўцаў 79 пяхотнага палка імя Льва Сапегі і 80 пяхотнага палка навагрудскіх стралкоў, якія дыслацыраваліся ў Слоніме, быў візіт прэзідэнта Польшчы Ігнацы Масціцкага (1867–1946) 18 верасня 1929 года ў Слонім. Надоўга запомнілася гэта незабыўнае ўражанне для жыхароў Слонімшчыны і вядома ж вайскоўцаў двух гэтых палкоў. Бо з часу падзелу Рэчы Паспалітай, пасля ста з лішнім гадоў, упершыню кіраўнік тагачаснай дзяржавы наведаў Слонім і Жыровічы. Некалі даволі часта каралі гасцявалі на слонімскай зямлі, паломнічалі да цудатворнага абраза Жыровіцкай Божай Маці, які да сённяшніх дзён захоўваецца ў Жыровіцкім манастыры, а гэта каля 10 кіламетраў ад Слоніма, якраз па дарозе на Жыровічы, дзе знаходзяцца вайсковыя казармы. Нават кароль Ян III Сабескі паломнічаў у Жыровічы з просьбай аб перамозе пад Венай. Амаль кожны манарх з дынастыі Ягелонаў пабываў у Жыровічах.

Падчас свайго візіту прэзідэнт Ігнацы Масціцкі адкрыў у Слоні-

Прэзідэнт Польшчы Ігнацы Масціцкі ў Слоніме, 1929 год

ме рэгіянальны музей, які сабраў жыхар мясцовай вёскі Орлавічы палкоўнік рускай арміі, краязнавец Язэп Стаброўскі (1970–1968). Напачатку верасня 1929 года ўсе свае калекцыі ён перадаў Слоніму. Яны і ляглі ў аснову краязнаўчага музея, які існуе да сённяшніх дзён. Захоўваецца ў музеі і акт заснавання музея з подпісам Ігнацы Масціцкага. Апрача таго прэзідэнт Польшчы на вуліцы 3 Мая (цяпер вуліца Чырвонаармейская) у Слоніме заклаў краевугольны камень пад будову тагачаснай школы практыкаванняў, школы, якая была забяспечана добрымі педагагічнымі кадрамі і ў якой праходзілі практыку вучні настаўніцкіх семінарый. А потым прэзідэнт Масціцкі пабываў у Жыровічы.

Пошта, 1920–1930-я гады

Вельмі цікавы здымак былой вуліцы Тадэвуша Касцюшкі ў Слоніме. Цяпер вуліцы Касцюшкі ў Слоніме няма. Але, дзякаваць Богу і людзям, захаваўся будынак старой пошты. Гэта прыгожы, арыгінальны і гістарычны будынак. Падобнага будынку больш у Беларусі няма. Побач з поштай знаходзіўся прыватны вялікі драўляны дом. Ён, на жаль, не захаваўся. Гэты здымак быў зроблены ў канцы 1920-х, а магчыма напачатку 1930-х гадоў.

Вуліца Міцкевіча, 1930-я гады

Вуліца Міцкевіча. Злева гандлёвыя рады, а каля іх стаіць цэлая калона брычак з рамізнікамі. Яны чакаюць сваіх пасажыраў, як сёння таксісты. Добрая брукаваная вуліца, гэта сённяшняя вуліца Першамайская. Эх, сеў бы зараз да аднаго з рамізнікаў і паехаў бы ў брычцы па брукаванцы па вуліцах даваеннага Слоніма.

Пошта, 1920–1930-я гады

Вуліца Міцкевіча, 1930-я гады

Вайскоўцы на спаборніцтвах, 1930-я гады фота 120–133

Да 1939 года ў Слоніме дыслацыраваліся два польскія пяхотныя палкі — 79-ы і 80-ы. Вайскоўцы гэтых палкоў вельмі часта праводзілі розныя спартыўныя спаборніцтвы. На гэтым здымку на зімовыя спаборніцтвы выйшлі не толькі жаўнеры, але і іх сем'і. Здымак быў зроблены напачатку 1930-х гадоў у Слоніме. Крайні злева стаіць камандзір 79-га палка Мар'ян Туркоўскі. На іншых здымках — вайскоўцы на спаборніцтвах.

TART
START

Царква ў цэнтры Слоніма, 1939 год

Так выглядала праваслаўная царква і вуліца каля яе ў 1939 годзе. Да праваслаўнай царквы — гэта быў каталіцкі касцёл Божага Цела. Цяпер няма ні таго касцёла і ні той царквы. Бо ў 1941 годзе ў храм трапілі снарады, а пасля вайны напачатку 1960-х гадоў яго цалкам знішчылі. А ў 1970-х гадах на ўзгорачку, дзе стаяў храм, пабудавалі піўнушку, якая называлася «Ветерок». Пасля працы многія мужыкі забягалі ў «Ветерок» папіць піва ці «чарніла» і ехалі дамоў. Цяпер на гэтым месцы ўзвышаецца Спаса-Праабражэнскі сабор.

Супрацоўнікі Чырвонага Крыжа ў Слоніме, 1930-я гады

Слонімскі парк заклалі яшчэ да Першай сусветнай вайны — паміж сучаснымі вуліцамі Пушкіна і Хлюпіна. Гэта па сутнасці быў рэнесансны парк з танцпляцоўкай, альтанкай і лавачкамі. А потым, пасля Другой сусветнай вайны, парк чацвертавалі на дзялянку для дзіцячага садка, для прыватных забудоў, для мемарыяла з Вечным агнём, калі сам парк на той час быў ужо зялёным прыгожым мемарыялам.

Да вайны ў гэтым парку любілі ўсе фатаграфавацца. І нават супрацоўнікі Слонімскага Чырвонага Крыжу зрабілі ў парку фота на памяць. Атрымаўся гістарычны і прыгожы здымак. У першым радзе (пяты справа) сядзіць доктар Уладзіслаў Маліноўскі. Ён у свой час скончыў Маскоўскі медыцынскі ўніверсітэт, стаў земскім урачом. Пры Слонімскім магістраце доктар Маліноўскі узначальваў Чырвоны Крыж — нешта накшталт паліклінікі, дзе кожны мясцовы жыхар бясплатна мог атрымаць медыцынскую дапамогу. Пры ўрачу быў і фельчар — гэту пасаду займаў бацька нашага пісьменніка Алега Лойкі — Антон Лойка (стаіць трэці злева ў другім радзе). Менавіта Маліноўскі вывеў Антона Лойку ў сапраўдную медыцыну, у народныя лекары. Уладзіслаў Маліноўскі ў 1931 годзе паслаў Антона Лойку ў Варшаву на санітарныя курсы. А пасля курсаў

Гарадскі парк, 1930-я гады

Гарадскі сад, 1930-я гады

Лойка стаў санітарным кантралёрам усяго даваеннага Слоніма.

Дарэчы, доктар Уладзіслаў Маліноўскі быў некалі знаёмы з Янкам Купалам і нават яго лячыў.

Побач з доктарам Маліноўскім (справа ад яго) сядзіць нехта Кавальчык. Якую пасаду ён займаў — невядома. Трэці справа сядзіць — вядомы на той час у Слоніме доктар Эфрас. Пра астатніх асобаў на гэтым здымку звестак адшукаць не ўдалося.

Гарадскі парк, 1930-я гады

З паркамі Слоніму ніколі не шанцавала. Быў у горадзе ў першай палове XX стагоддзя таксама гарадскі парк. Даволі невялікі, але па тых гадах, больш менш утульны. Захавалася некалькі паштовак з гэтым паркам. Адна з іх — даволі рэдкая. Прадавалася гэта паштоўка ў слонімскай кнігарні Z. Lubowskiego.

Гарадскі сад, 1930-я гады

Паштоўка была выпушчана ў Слоніме кнігарняй Рыпа да 1939 года. На ёй адлюстраваны гарадскі сад (парк адпачынку ў Слоніме ў 1920–1930-х гадах). Цяпер на гэтым месцы знаходзіцца Вечны агонь, сад № 3. Тут слонімцы прызначалі спатканні сваім каханым і каханкам, гулялі з дзеткамі і любілі фатаграфавацца.

Пуслоўскі каля палаца, 1930-я гады

Здымак сфатаграфаваны дзесьці ў 1930-х гадах у Альбярціне. На ім адлюстраваны адзін з Пуслоўскіх-гаспадароў палаца з сабакам. Бачны кусты і садоўнік каля будынка, сам фасад яго трохі адрозніваецца ад сучаснага. Вельмі шмат дрэў, кустоў. Прыгожае месца вакол палаца Пуслоўскіх.

Слонімскі асяродак здароўя, да 1939 года

Будынак, у якім да Другой сусветнай вайны знаходзілася медыцынская ўстанова. Па-польску напісана

Пуслоўскі каля палаца, 1930-я гады

Слонімскі асяродак здароўя, да 1939 года

злева: Ośrodek Zdrowia PCK — Асяродак здароўя (медпункт, здраўпункт) Польскага чырвонага крыжа. Справа напісана: Przychodnia Przeciwgruźlicza — Процітуберкулёзны дыспансер (два ніжнія радкі не чытаюцца). Гэты будынак на сённяшняй Камсамольскай вуліцы захаваўся і цяпер.

Здымак каштоўны яшчэ і тым, што на ім сфатаграфаваны слонімскія даваенныя дактары. Стаяць на прыступках доктар Маліноўскі, доктар Эфрас, а за Маліноўскім — доктар Антон Лойка — бацька нашага пісьменніка Алега Лойкі.

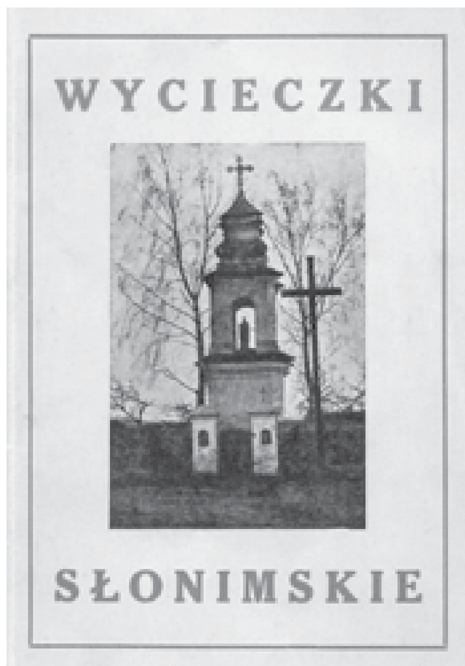

Слонімскія вандроўкі, 1933 год

У 1933 годзе ў Слоніме выйшла невялічкая, але вельмі каштоўная кніжачка са здымкамі на польскай мове WYCIEZKI SLONIMSKIE. Яе аўтарам быў Станіслаў Лорэц (1899–1991). Пражыў ён доўгае жыццё, стаў акадэмікам, узначальваў Дырэкцыю нацыянальных музеяў і ахову помнікаў у Варшаве. А пачынаў сваю даследчую працу менавіта з гісторыі Слоніма і яго ваколіц.

Пошта, 1920–1930-я гады

Вуліца Тадэвуша Касцюшкі з тумбай, 1930-я гады

Вельмі цікавая паштоўка была выпушчана кнігарняй Рыпа ў Слоніме ў 1930-х гадах. Гэта вуліца Тадэвуша Касцюшкі (цяпер вуліца Маякоўскага). На гэтым здымку добра бачна справа рэкламная тумба. Гэтая тумба, распавядаюць старыя людзі Слоніма, стаяла ў нашым горадзе і ў 1970-х гадах. Тумба гістарычная, ёй было 200 гадоў. Куды яна знікла і калі — не ведаю. Некаторыя будынкі, якія адлюстраваны на гэтай паштоўцы, захаваліся, іншых — няма. Шкада, прыгожая была вуліца Касцюшкі.

Мерапрыемствы ў цэнтры горада, 1930-я гады

Гарадское свята на Рынкавай плошчы ў цэнтры Слоніма (цяпер плошча Леніна). На свята прыйшло шмат людзей. Сярод усіх прысутных — гарадское польскае начальства, вайскоўцы. І добра бачна вельмі прыгожая і шырокая брукоўка.

Пра масты, 1930-я гады

Слонімскія масты маюць сваю вялікую гісторыю. Пра іх можна напісаць асобную кнігу. Масты ў Слоніме будаваліся ва ўсе стагоддзі. Яны разбураліся, гарэлі, узрываліся, потым зноў аднаўляліся. Праз масты, а яны пракладваліся праз Шчару і канал Агінскага, рухаліся з захаду на ўсход і з усходу на захад. Праз слонімскія масты праходзілі французы, немцы, палякі, рускія, бальшавікі — усе, хто ў розныя стагоддзі акупіраваў горад над Шчарай. Без мастоў Слонім не існаваў. Масты ў Слоніме фатаграфавалі фатографы ў XX стагоддзі, іх малявалі мастакі і ў пазамінулых стагоддзях.

Вайсковая памятка, 1930-я гады

У вольны час жаўнеры пяхотных палкоў часта фатаграфаваліся ў Слоніме і дасылалі сваім родным і блізкім фотаздымкі на памяць. У асноўным гэтыя фотаздымкі ў Слоніме рабіў фатограф Вайнштэйн, фотамайстэрня якога знаходзілася на Панятоўскага. На многіх фотаздымках зверху было напісана па-польску: «Памятка са Слоніма», як на гэтым.

Паводка ў Слоніме, 1931 год

То пажары, то паводкі Слонім турбавалі ў мінулых стагоддзях даволі часта. Вялікая паводка была ў горадзе над Шчарай у 1931 годзе. Вада змывала пабудовы, агароды і вуліцы. Быў затоплены вялікі раён Слоніма, асабліва той, які знаходзіў бліжэй да Шчары і канала Агінскага. Што сабой уяўляла тады паводка добра бачна і на гэтым здымку 1931 года.

Канал Агінскага, 1933 год

Паштоўка канала Агінскага ў Слоніме з'явілася ў 1933 годзе падчас Польшчы. І так ён выглядаў: берагі канала вельмі дагледжаныя, і лодачныя станцыі дзейнічалі. Так хочацца вярнуць сёння на той канал і паплаваць па ім на байдарках і каноэ.

Крэйсер на канале Агінскага, 1935 год

Такі крэйсер плаваў па канале Агінскага ў 1935 годзе. Магчыма ён быў зроблены да нейкага поль-

Паводка ў Слоніме, 1931 год

Канал Агінскага, 1933 год

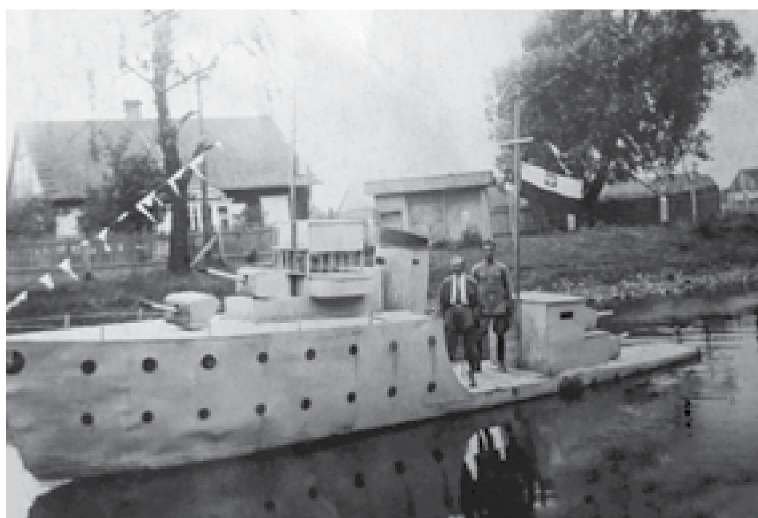

Крэйсер на канале Агінскага, 1935 год

скага свята. І плыў па канале, каб парадаваць жыхароў Слоніма. На судне бачны польскі сцяг, шмат іншых сцяжкоў. Так што ў Слоніме і ў 1920–1939 гадах умелі наладжваць розныя мерапрыемствы.

Рэдактар газеты «Піянер» Уладзімір Бялько

Напрыканцы 1932 — у пачатку 1933 гадоў вясковая моладзь на Слонімшчыне выдавала газету «Піянер». Газету пісалі прыгожа ад рукі і памнажалі на шапірографе. Наклад выдання быў каля 200 асобнікаў. Газета выдавалася ў вёсках Какошчыцы і Мяльканавічы, але распаўсюджвалася і ў іншых вёсках Слонімскага павета. На жаль, выйшлі толькі тры нумары, але і іх адшукаць пакуль не ўдалося. Няма газеты і ў Слонімскім краязнаўчым музеі.

Адказным рэдактарам «Піянера» быў Уладзімір Бялько. Нарадзіўся ён у 1911 годзе ў вёсцы Мяльканавічы. Скончыў польскую пачатковую школу ў сваёй вёсцы і паступіў у Віленскую беларускую гімназію. Але скончыць гімназію юнаку не ўдалося. За камсамольскую дзейнасць яго з гімназіі адлічылі. Валодзя вяртаецца ў дахаты. Днём ён разам з братамі займаўся сельскай гаспадаркай, вечарамі працягваў займацца самаадукацыяй. А яшчэ Валодзя пісаў вершы. Шкада толькі, што да сённяшніх дзён яны не захаваліся.

У Мяльканавічах юнак аддае сябе і падпольнай рабоце. Разам са сваімі сябрамі-землякамі ён распаўсюджвае сярод насельніцтва газеты і лістоўкі, развешвае сцягі. У Мяльканавічах юнак стварыў гуртоκ мастацкай самадзейнасці. Гуртkоўцы выступалі перад сялянамі з пастаноўкамі беларускіх п’ес і з дэкламаваннем вершаў Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча і Цёткі. Чытаў Валодзя і свае ўласныя вершы.

Па ініцыятыве Уладзіміра Бялько ў той час былі створаны моладзевыя арганізацыі ў вёсках Лапухова, Варонічы. Юхнавічы, Хмяльніца, Сакалова, Рахавічы і іншых. Да восені

1933 года ў радах актыўнай беларускай моладзі налічвалася больш за сто чалавек. Па вёсках былі прызначаны кіраўнікі арганізацый. У Варонічах ім быў Аляксандр Мацыновіч, у Міжэвічах — Іван Казанін, у Мыслава — Аляксандр Куляшэвіч, у Рудаўцы — Ульяна Маркевіч і г. д. У Какошчыцах у моладзевай арганізацыі налічвалася 12 чалавек. Нават адбыўся іх агульны сход, якім кіраваў Ваня Дабрыян.

Разам з Валодзем Бялько газету «Піянер» выпускалі Піліп Маркевіч і Антон Бішкірэвіч. Трапляў «Піянер» і ў рукі паліцыі. Паліцэйскія шалелі ад злосці, днём і ноччу шукалі рэдакцыю. Не раз арыштоўваліся сябры рэдкалегіі. Але пасля катаванняў і допытаў іх выпускалі. Праўда, аднойчы рэдактар «Піянера» дамоў не вярнуўся. Яго жудасна збілі і толькі тады адправілі дамоў. Ён доўга не ўставаў з ложка. А вясной 1933 года да яго ў хату ўваліліся Бяжынскі і Сініцкі — паліцыянты з Касцянёўскага пастарунка. Яны скінулі хворага Валодзю з ложка і пачалі збіваць нагамі. Праз некалькі дзён, 1 траўня 1933 года, Валодзя Бялько памёр…

Беларускага 22-гадовага хлопца пахавалі на могілках у вёсцы Мяльканавічы. Прымаць удзел моладзі ў пахавінах свайго сябра паліцыя ў Мяльканавічах забараніла. Але вечарам юнакі і дзяўчаты з многіх вёсак прыйшла на магілу Валодзі. Яны прынеслі з сабой кветкі, вянкі і правялі развітанне. Над свежай магілай свайго сябра моладзь Слонімшчыны паклялася помсціць пілсудчыкам за Валодзю і працягваць барацьбу за беларускую справу.

Сёння імя рэдактара «Піянера», паэта, грамадскага актывіста Уладзіміра Бялько на Слонімшчыне амаль забыта. Праўда, адна з вуліц Слоніма носіць яго імя. А калі існавала Мяльканавіцкая няпоўная сярэдняя школа, імя мужнага юнака насіла піянерская дружына гэтай школы.

Паштоўка з памылкай, 1930-я гады

Паштоўка была выпушчана ў Слоніме ў 1930-х гадах кнігарняй B. Lubowskiego. Яна не вельмі добрай якасці ды яшчэ на ёй ёсць памылка. На паштоўцы напісана, што гэта рака Шчара. Але добра відаць, што гэта канал Агінскага. Тым не менш, слонімская паштоўка даволі рэдкая і каштоўная.

Паром на Шчары, 1935 год

Паўнаводнай была наша Шчара ў першай палове XX стагоддзя. Па ёй сплаўлялі лес, хадзілі баржы і паромы. Як на гэтым здымку 1935 года. На пароме — вазы, бярвенні, нейкі шалаш. Магчыма для паромшчыка, які мог бы схавацца ад дажджу. На беразе жанчына сядзіць, лодка, людзі…

Паштоўка з памылкай, 1930-я гады

Паром на Шчары, 1935 год

Слонімцы ездзілі на такіх аўто ў 1930-х гадах

Аўтобусны рух пачаў масава развівацца ў Заходняй Беларусі, якая была ў складзе Польскай рэспублікі, у сярэдзіне 1920-х гадоў. Перавозчыкамі былі прыватныя асобы і фірмы. Напрыклад, гэты аўтамабіль займаўся перавозкамі пасажыраў са Слоніма. Кіроўцы нават мелі спецыяльную форму. Паслугамі такіх аўтамабіляў карысталіся больш-менш багатыя людзі, бяднейшыя ездзілі на цягніках і падводах.

Сінагога, 1930 год

Паштоўку нядаўна выдаў калекцыянер з Беластока Тамаш Вішнеўскі. Яна прысвечана слонімскай сінагозе. Так выглядаў вучэбны клас сінагогі ў 1930 годзе, яго ўнутраны інтэр'ер, дзе яўрэйскія дзеці са Слоніма вучылі ідыш і рэлігійныя малітвы.

Брукоўка, 1930-я гады

Каля гандлёвых радоў ідзе ўкладка брукоўкі. Здымкі ў Слоніме былі зроблены пры Польшчы ў 1930-х гадах. Бальшавікі, якія прыйшлі ў Слонім у верасні 1939-га, так рэзка за ўпарадкаванне вуліц горада не накідваліся. Яны больш разбуралі і займаліся рэпрэсіямі. Гэта польская ўлада пачынала ўпрыгожваць Слонім.

Загадкавыя нумаркі

У 1920–1939 гадах пры Польшчы кожны дом меў свой нумар. І, здавалася, што гэтыя нумаркі, якраз і з'яўляюцца нумарамі дамоў. Іншыя краязнаўцы і гісторыкі казалі, што гэтыя нумаркі прымацоўваліся да веласіпедаў і мапедаў. І выдаваліся яны ў кожнай гміне. Былі і такія версіі, што гэтыя нумаркі чапляліся на вазы.

Але загадкавыя нумаркі не з'яўляліся пры Польшчы ні нумарамі дамоў, ні прымацоўваліся яны на веласіпеды, а тым больш на вазы. Гэтыя нумаркі ад брычак. Самых звычайных брычак, на якіх рамізнікі развозілі пасажыраў. Яны выдаваліся ўладамі павета або горада (гміны). Найчасцей на нумарках пададзены быў год яго выдачы, назва павета, горада (гміны) і чарговы нумар.

Табліцы мяняліся кожны год і мелі розны кшталт (кругападобны, авальны, квадратны і іншыя). А вось роварныя табліцы былі жоўтыя з чорнымі знакамі. Памер роварнай табліцы быў 120×76 мм. Нумар складалі літара і пяць лічбаў. Абавязвалі іх мець з 15 верасня 1936 года.

Піліп Шчарбакоў будаваў на Шчары шлюзы

Дзед сланімчанкі Марыі Ляцецкай Піліп Сяргеевіч Шчарбакоў у пачатку XX стагоддзя будаваў на Шчары шлюзы, а бацька Ілья Піліпавіч Шчарбакоў усё жыццё служыў псаломшчыкам у Слонімскай Свята-Троіцкай царкве.

Піліп Сяргеевіч Шчарбакоў родам быў з Расіі з Разанскай губерні. Ён прыехаў на Слонімшчыну яшчэ маладым у канцы XIX стагоддзя, бо там было цяжкае жыццё, ды і сям'я ў іх была даволі вялікая. У Слонім

яго паклікаў знаёмы інжынер будаваць на Шчары шлюзы.

Шлюзы ў Слоніме будавалі на Шчары і на канале Агінскага для пропуску суднаў пры розным узроўні вады на шляху іх руху, якое складвалася са спецыяльных камер з варотамі. Судна заходзіла у шлюз, шлюз закрываўся, узровень вады тады падымаўся і апускаўся. Адным словам, шлюз у суднаходстве — гэта было спецыяльнае збудаванне для пад'ёма і апускання судоў заднаго ўзроўню вады на другі. Вось такія шлюзы на Слонімшчыне ў канцы XIX — пачатку XX стагоддзяў будаваў Піліп Шчарбакоў.

Піліп Шчарбакоў у Слонім прыехаў са сваёй маладой жонкай. Яна нідзе не працавала, а ён кіраваў будаўніцтвам шлюзаў. Відаць, заробак у яго быў добры. Ён нават з Расіі прывозіў золата, каб разлічвацца з рабочымі. Адзін раз выйшаў з цягніка ў Слоніме і забыўся карзіну ў вагоне. Потым стаў крычаць: «Хлопцы, падайце мне карзіну!..». Адзін чалавек узяў цяжкую карзіну і вынес з вагона, пытаючыся: «Што вы тут везяце? Цэглы?». А ён адказвае: «Золата!». Чалавек моцна здзівіўся. Хаця насамрэч там былі залатыя манеты — заробак для слонімскіх будаўнікоў шлюзаў.

Пад непасрэдным кіраўніцтвам Піліпа Шчарбакова ў Слоніме быў пабудаваны былы Народны дом, на месцы якога зараз пабудаваны драматычны тэатр. Гэты дом яго брыгада ўзвяла ў 1900 годзе ў формах утылітарнай архітэктуры. Шчарбакову тады было 30 гадоў. Акрамя гэтага ён пабудаваў і шэраг іншых будынкаў, у тым ліку прыгожы будынак на вуліцы Пушкіна, дзе цяпер знаходзіцца падатковая інспекцыя.

У Дубках каля Дзеравянчыцаў Піліп Шчарбакоў меў 10 гектараў зямлі. І там быў у яго невялікі фальварак. Дарэчы, калі Шчарбакоў са сваёй жонкай прыехалі ў Слонім, у іх нарадзіліся двое дзяцей. Пасля нараджэння другога дзіцяці — жанчына памерла ад родаў. Помнік ёй захаваўся на старых могілках на

Віленскай вуліцы ў Слоніме. Тады Шчарбакоў ажаніўся на сваёй служанцы Марыі Жукоўскай з вёскі Ашнаравічы. У іх нарадзілася трое дзяцей: Ілья Піліпавіч,1902 года нараджэння, Яўгенія Піліпаўна — дачка, Мікалай Піліпавіч — малодшы сын. Жылі яны ў Слоніме на Рыбацкай вуліцы, там быў у іх свой дом. Жэня і Коля скончылі Віленскі ўніверсітэт. А фальварак у Дубках знішчылі саветы. Як толькі яны прыйшлі ў 1939 годзе, то там зрабілі аэрадром.

Піліп Шчарбакоў пражыў 92 гады. Цікавы ён быў чалавек. Ведаў некалькі моў. Да самай смерці чытаў шмат газет і часопісаў, нават выпісваў на нямецкай мове «Берлінскую газету». Яго выклікалі аднойчы ў КДБ і пыталіся: навошта ён выпісвае гэту газету. Стары слонімец адказаў: «Я ведаю нямецкую мову і што хачу, тое і чытаю».

Сын Піліпа Шчарбакова Ілья Шчарбакоў спачатку працаваў каморнікам, а потам служыў у польскім войску. А калі ён вярнуўся з войска, то ў Слоніме ўжо былі немцы. І пры немцах ён трапіў у Свята-Троіцкую царкву. Спачатку Ілья Шчарбакоў працаваў у царкве рэгентам, а потым усё жыццё — псаломшчыкам. Настаяцелям царквы тады быў айцец Міхаіл Славінскі — бацька нашага былога слонімскага доктара Ірыны Міхайлаўны Булыга, якой ужо таксама, на жаль, няма на гэтым свеце. Пасля вайны нялёгкі час быў для праваслаўных вернікаў і для храмаў. Аднойчы айцец Міхаіл, відаць не па сваёй волі, адказаўся быць настаяцелям Свята-Троіцкай царквы. І на яго месца прыйшоў айцец Міхаіл Кашэня.

Непакалянкі, 1935 год

Паглядзіце на гэтых прыгожых слонімскіх дзяўчынак. Магчыма

Альбярцін, уваход у стайню, 1930-я гады

нехта пазнае сярод іх сваю прабабулю ці бабулю, ці маці. Гэта — слонімскія непакалянкі са сваёй настаўніцай Ірэнай (Ірынай) Маслоўскай. Усе дзяўчынкі ў аднолькавай форме, якую ім выдаваў касцёл. Па-рознаму іх складзецца лёс. Але тады, калі яны ў Слоніме фатаграфаваліся, усе былі шчаслівыя і святочныя. І нейкай гістарычнай цеплынёй і дабрынёй павявае ад іх позіркаў у нашу будучыню.

Маленства польскай артысткі прайшло ў Жыровічах

Прыгадалася вялікая польская артыстка тэатра і кіно Аліна Яноўская. Яна пражыла 94 гады, яе не стала восенню 2017 года. Так мне і не пашанцавала з ёй асабіста сустрэцца, хаця па тэлефоне не раз гутарыў з пані Яноўскай, яна прыгадвала Жыровічы, сваё дзяцінства. У 1930-х гадах сям'я Яноўскіх жыла ў Жыровічах, а бацька быў дырэктарам лясной школы. Там і прайшло яе маленства.

Артыстка сыграла больш за 40 роляў, іграла на сцэнах розных тэатраў, выступала на эстрадзе і ў кабарэ, з'яўлялася дырэктарам Усяпольскага фестывалю эстраднага мастацтва. Цудоўная і прыгожая была жанчына.

Альбярцін, уваход у стайню, 1930-я гады

Усе добра ведаюць стайню Пуслоўскіх у макрараёне Альбярцін. Стайня захавалася да сённяшніх дзён. Яна пабудавана з цэглы чырвонага колеру. Вельмі прыгожы будынак. Пуслоўскія там трымалі коней, сярод якіх былі і самыя дарагія. Але ніхто з нас нават і не ўяўляе, а які быў уваход у стайню. А ўваход у стайню быў даволі прыгожы і арыгінальны. Вось ён на гэтым рэдкім здымку.

Газеты і часопісы ў XX стагоддзі

У мінулым XX стагоддзі ў Слоніме выдавалася каля 100 газет і часопісаў. Нават у гэта немажліва паверыць. Разам з гісторыкам Сяргеем Яршом пра гэтыя выданні нават напісаў кнігу «Гісторыя перыядычнага друку Слонімшчыны 1916–2016». Газеты выдаваліся на беларускай, польскай, нямецкай, рускай і ідыш мовах. Напрыклад, у 1933 годзе ў Слоніме адначасова выдаваліся ажно 11 выданняў.

NASZA MYŚL

MIESIĘCZNIK UCZNIÓW GIMNAZJUM I SEMINARJUM PAŃSTW. W SŁONIMIE

NAKŁADEM BRATNICH POMOCY UCZNIÓW

GAZETA SŁONIMSKA

Во дзе слонімцам было што пачытаць! А першая газета выйшла ў Слоніме на нямецкай мове ў 1916 годзе. Гэта была сатырычная газета «Der Schara-Lurch» («Шчараўская амфібія» ці другі варыянт «Шчараўская жаба»). Выдавалі яе кайзераўскія салдаты. І пісалі на яе старонках з гумарам.

Кнігі пра Слонім па-польску і панямецку

Кнігі па гісторыі нашага Слоніма выдаваліся ў XX і XXI стагоддзях не толькі пабеларуску і па-руску, але і на польскай, нямецкай, англійскай, ідыш і іншых мовах свету. І выдаваліся яны да 1940 года ў Слоніме, а таксама ў Кёльне, Варшаве, Кракаве, Беластоку, Вільні, Нью-Ёрку, Чыкага, Тэль-Авіве і г. д. І працягваюць выдавацца ва ўсім свеце, бо цікавасць да гісторыі Слоніма даволі вялікая.

Цэнтр Слоніма, 1940 год

Здымак некалі мне падараваў слонімец Вячаслаў Сцяпура. Ён не вельмі добрай якасці, але дужа каштоўны. Тым больш, што здымкаў Слоніма 1939- га — пачатку 1941 —га гадоў вельмі мала. Гэта час,

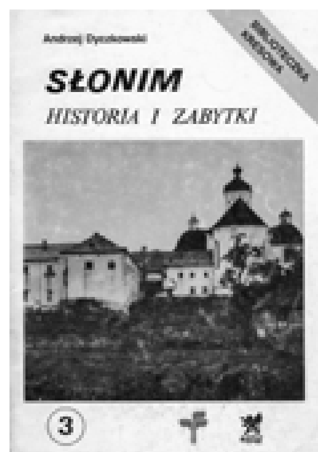

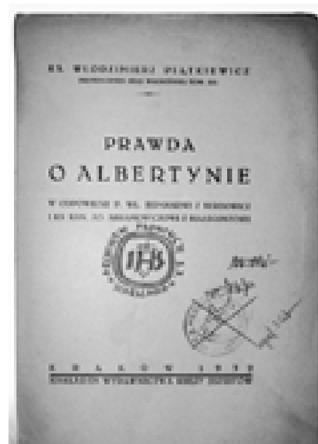

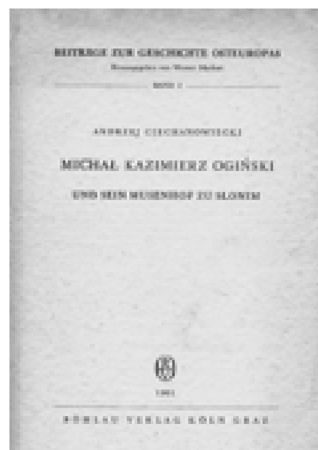

Цэнтр Слоніма, 1940 год

калі ў Слонім прыйшлі бальшавікі, калі ў горадзе і раёне ўжо пачалася савецкая ўлада, а значыць пачаліся рэпрэсіі, а ў Еўропе ішла Другая сусветная вайна. Па здымку добра бачна, як выглядаў цэнтр Слоніма, як былі размешчаны будынкі і тумбы па абодва бакі касцёла… Праз год вайна дойдзе і да Слоніма.

Запрашальны білет, 1940 год

Савецкая ўлада ў Слоніме толькі 6 месяцаў. У Слонімскай друкарні былі надрукаваны вось такія запрашальныя білеты на 22 лютага 1940 года на ўрачысты сход, прысвечаны Чырвонай Арміі і Ваенна-марскога флоту.

Сход праходзіў у Народным доме, цяпер тут месціцца тэатр. А павестка дня такая, як сёння —- нічога за гэты час не памянялася: даклад і канцэрт. Арганізоўвалі ўрачыстасць слонімскія камуністы.

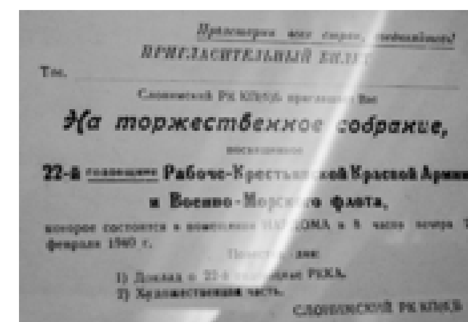

Адна з вуліц Слоніма да 1940 года

Нядаўна трапіў мне рэдкі здымак вайскоўца да 1940 года. Здымак быў зроблены на Маставой вуліцы недалёка ад касцёла святога Андрэя. Бачна, як двое слонімцаў назіраюць за фатографам, які здымае вайскоўца. А за будынкамі дамоў відаць касцёл святога Андрэя.

Да яго вядзе брукоўка, якіх было шмат у Слоніме да вайны.

Кінатэатр «Чырвоная зорка», 1940 год

У верасні 1939 года ў Слонім прыйшла савецкая ўлада. У 1940 годзе ў горадзе стаў працаваць кінатэатр «Чырвоная зорка», дзе паказвалі савецкія фільмы. Пра гэта нагадваюць старыя слонімскія кінаафішы до фільмаў «Мая любоў», «Маракі», «Знішчальнікі» і іншыя. Усе яны друкаваліся загадзе ў друкарні слонімскай раённай газеты «Вольная праца». На афішах можна пачытаць, што білеты на фільмы слонімцы маглі купіць загадзя, каса працавала з дзвюх гадзін дня і г. д. Да пачатку вайны заставалася зусім мала часу.

Прывітанне са Слоніма

Цікавая слонімская паштоўка захоўваецца ў маім хатнім архіве пачатку XX стагоддзя. На нямецкай мове напісана «Прывітанне са Слоніма». Але найбольш цікавы

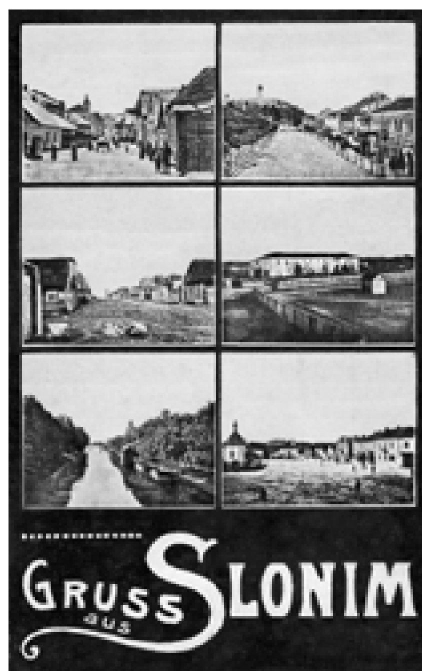

тэкст з адваротнага боку паштоўкі. Нехта Станіслаў Радкевіч 6 красавіка 1941 года піша нейкай пані Ханіфе Сулейманаўне: «Паглядзіце на гэтыя фотаздымкі. Вось Татарскай вуліца, дзе некалі наладжвала танцавальныя вечары па пятніцах наша малая школьная кампанія пад гукі гармоніі вашага сябравучня і вы тады былі каралевай гэтай кампаніі. Вось Парадная вуліца. Ружовым колерам пафарбаваны тэатр ілюзіён, які называўся «Люксам». Вось дамба, дзе мы гулялі, а побач — Рынachная плошча, дзе па чацвяргах былі кірмашы…».

Каментар, як кажуць, тут не патрэбны.

Слонімскія семінарысткі, 1943 год

Падчас Другой сусветнай вайны ў Слоніме працавала настаўніцкая семінарыя. У ёй рыхтавалі настаўнікаў для беларускіх школ. У гады вайны на акупацыйнай Слонімшчыне дзейнічалі 217 народных школ, дзе працавалі 496 настаўнікаў і навучалася 25, 4 тысяч школьнікаў. Так выглядалі сланімчанкі-семінарысткі ў гады вайны ў Слоніме. Усе фотаздымкі падпісаны па-беларуску.

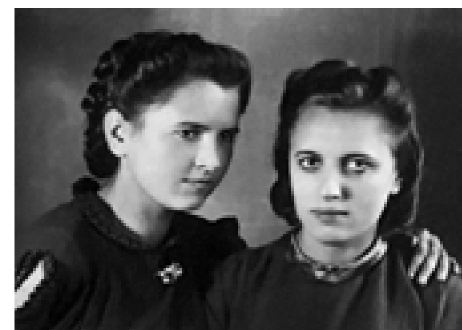

Слонімскія семінарысткі, 1943 год

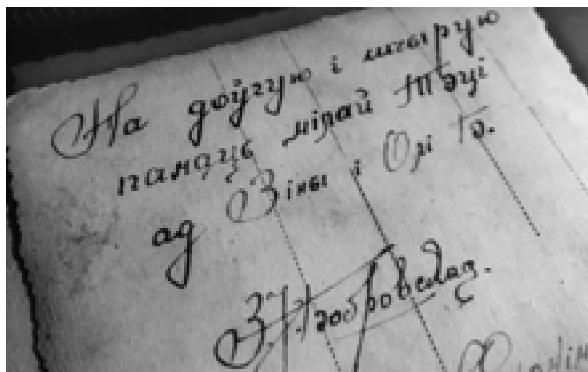

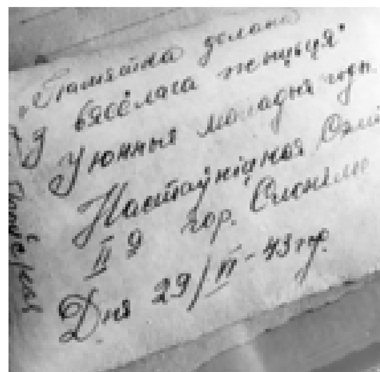

Касцёл Святога Андрэя, 1942 год

Сярод тых, хто пакінуў неацэнную беларускую фатаграфічную спадчыну першай паловы XX стагоддзя, быў беларускі фатограф Юзаф Шыманчык (1909–2003), які жыў у Польшчы, хаця нарадзіўся ў Косаве і пэўны час працаваў у Слоніме. Мне пашанцавала з ім перапісвацца, сябраваць. Аднойчы ён прыслаў мне дзясятак рэдкіх здымкаў Слоніма 1942 года. Сярод

Вуліца Замкавая, 1943 год

усіх здымкаў быў і гэты ўнікальны здымак касцёла Святога Андрэя, 1942 года. Я люблю гэты здымак, які зрабіў сапраўдны фотамайстар. У ім адчуваецца гісторыя нашага старажытнага горада.

Вуліца Замкавая, 1943 год

Юзаф Шыманчык з польскага горада Лодзь заўсёды быў рады маім пісьмам і выданням, якія я яму дасылаў. У знак падзякі ён кожны раз высылаў мне свае здымкі Слоніма 1942–1944 гадоў, а таксама здымкі беларускага Палесся 1930-х гадоў. Гляджу на іх сёння і не магу нарадавацца, якія яны ўнікальныя, рэдкія, якасныя, цікавыя…

Гэты здымак вуліцы Замкавай (цяпер Камсамольская) у Слоніме ён таксама прыслаў. Здымак Юзаф Шыманчык зрабіў у 1943 годзе. Хачу сёння прайсціся па гэтай вуліцы Слоніма, якая б выглядала так, як на гэтым фотаздымку: студня з жураўлём, крыж і бярозкі каля хат…

Самаахова, 1942 год

Беларускі корпус самааховы (БНС)— ваенізаванае фарміраванне на тэрыторыі Генеральнай акругі «Беларусь» быў створаны летам 1942 года.

Пасля нарады прадстаўнікоў нямецкіх акупацыйных улад летам быў выдадзены загад генеральнага камісара Беларусі аб стварэнні ў поўнай згодзе з БНС «самааховы беларускага насельніцтва» як дапаможнай арганізацыі для нямецкай паліцыі. Перад Беларускай самааховай ставілася задача «дапамагаць нямецкай і мясцовай паліцыі ў барацьбе супраць бальшавікоў і сабатажнікаў, забяспечваць спакой на Беларусі». Беларуская самаахова дзейнічала і ў Слоніме. Вось ідуць хлопцы са Слонімскай самааховы ў цэнтры Слоніма ле-

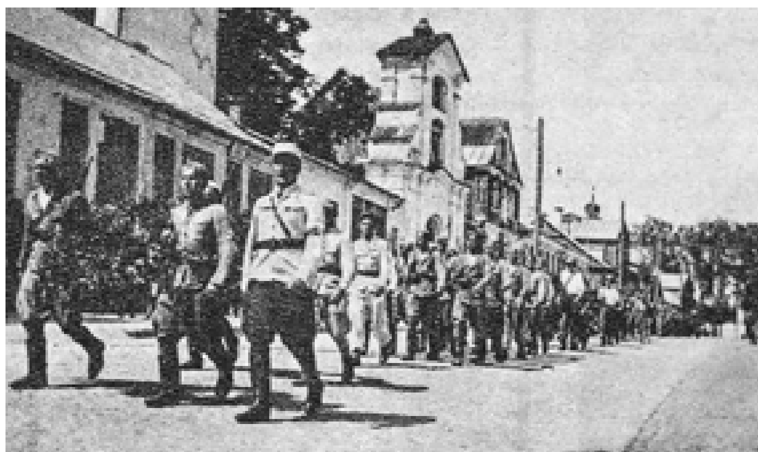

Самаахова, 1942 год

там 1942 года. Праз год самаахову расфарміравалі. Амаль усе, хто быў у самаахове, пасля вайны былі знішчаны ці сасланыя ў сталінскія лагеры.

Трагічны лёс Стэфы Лыскавец

У 1943 годзе «Беларуская газета» пісала пра тое, што драматычны гурт Мінскага беларускага тэатра ў колькасці 37 асобаў распачаў гастролі ў Слоніме. Была там і эстрадная група з прыгожай спявачкай-бландзіначкай Стэфай Лыскавец, якая хораша выконвала беларускія народныя песні. На канцэрце ў Слоніме ў Народным доме прысутнічалі і слонімцы, і немцы. На канцэрт нават асабіста прыйшоў гебітскамісар са сваёй світай. Спявачка выканала спачатку песню «Вой, ты хлопец кучаравы», а потым — «Lili Marleen», пасля якой яе доўга не адпускалі са сцэны. Дарэчы, песня «Lili Marleen» была на

той час даволі папулярнай сярод нямецкіх салдат. Яе спявалі на ўсіх канцэртных пляцоўках Другой сусветнай вайны. Песню выконвалі папулярныя артысты Лале Андэрсен і Марлен Дзітрых. А тут раптам Стэфа Лыскавец сваім выкананнем проста ўсіх зачаравала.

Пасля канцэрта слонімцы запрасілі мінскіх артыстаў на вячэру ў сваю сталоўку, дзе гасцей можна было спакойна і добра пачаставаць. Сярод прысутных Стэфа Лыскавец вылучалася яркай сімпатычнасцю, каля яе кругіліся «донжуаны». Двое з іх падпаілі артыстку. І Стэфа, гледзячы на аднаго гітлераўскага афіцэра, на ўсю сталоўку гучна запыталася, чаму ён не вядзе свае войска ў лес да партызан.

Нямецкага вайскоўца гэта рэпліка збянтэжыла, а для Стэфы Лыскавец аказалася трагічнай. Яе арыштавалі і на два тыдні пасадзілі ў слонімскую турму. Толькі дзякуючы сябрам Беларускай самапомачы, Стэфу ўдалося вызваліць. Яна хутка вярнулася ў Мінск. Але хадзілі чуткі, што аднойчы на дзяўчыну наехаў нямецкі грузавік і забіў яе на месцы. Які на самай справе лёс спявачкі Стэфы Лыскавец — застаецца загадкай.

Слонімскіх яўрэек фатаграфавалі голымі і расстрэльвалі

Да Другой сусветнай вайны ў Слоніме пражывалі каля 16 тысяч яўрэяў. Падчас гітлераўскай акупацыі немцы пачалі знішчаць яўрэяў, у асноўным на Пятралевіцкай гары. Дзеля гэтай страшэннай акцыі ў раён Баранавічаў быў перакінуты 18 латышскі паліцэйскі батальён. Жаўнеры гэтага батальёна ў асноўным і знішчалі слонімскіх яўрэяў. А кіраваў гэтай акцыяй абласны камісар Слоніма ў рэйхскамісарыяце Остланд Герхард Эрэн. Сярод катаў слонімскіх яўрэяў вызначаўся Эрнест Вілніс. Ён меў фотаапарат, фатаграфаваў голых маладых слонімскіх яўрэек і гэтыя фотаздымкі прадаваў па 5 рэйхсмарак. А маладых сланімчанак потым расстрэльваў. Шмат фотаздымкаў латышскі кат зберагаў да 1960 года, пакуль яго не арыштавалі і не расстралялі, як

Маладыя слонімскія яўрэйкі на беразе Шчары, 1930-я гады

Рэйхскамісар Эрэн, якога ў 1973 годзе пажыццёва асудзілі

злачынцу. На пытанне: навошта зберагаў здымкі, кат адказаў: «Проста так, ад настальгіі».

Слонімскія хлопцы Саюза беларускай моладзі

У чэрвені 1943 года ў Беларусі была створана беларуская моладзевая арганізацыя — Саюз беларускай моладзі (СБМ). Дзейнічала яна легальна з дазволу нямецкіх акупантаў на тэрыторыі генеральнай акругі «Беларусь«. Займалася выхаваннем беларускай моладзі ў духу беларускага патрыятызму, любові да сваёй Бацькаўшчыны. Шэфамправадніком галоўнага штабу СБМ

У верхнім радзе (злева направа): Хрэноўскі Ул., Барысік, Цімафейчык, Ліхач, Вашута, Анцута, Герасімчык, Галожын, Клыбік. У другім радзе (злева направа): Карпейчык А., Хомчык Ул., Патройны І., Брамерскі Ул., Тамашэўскі В., Дуброўскі В. У трэцім радзе (злева направа): невядомы, Ялоўчык, Сыантовіч В., Жук Я., Ягоўдзік Я., Сідорык М., Салевіч. На пярэднім плане (злева направа): Магільніцкі М., Храмінскі, Дабравольскі і Цэмер

быў Міхась Ганько. А друкаваным органам арганізацыі быў часопіс «Жыве Беларусь!».

Да чэрвеня 1944 года СБМ налічваў у сваіх шэрагах некалькі дзясяткаў тысяч маладых людзей. Частка гадаванцаў арганізацыі пасля ўцёкаў нямецкіх войскаў пры наступе Чырвонай арміі перайшла ў антысавецкае падполле ці эмігрыравала на Захад. А тыя, хто нікуды не ўцякалі, былі рэпрэсіраваны і знішчаны ў сталінскіх лагерах. І ўсё ж, некаторым хлопцам і дзяўчатам пашанцавала выжыць і вярнуцца дамоў.

Юнацкая школа СБМ месцілася ў Альбярціне ў палацы Пуслоўскіх. У ёй займаліся юнакі з розных рэгіёнаў Беларусі, але найбольш было са Слонімшчыны. Гэты калектыўны здымак юных СБМаўцаў мне некалі перадаў слонімец Аляксандр Карпейчык, які быў сябрам СБМ. Здымак шмат дзе ўжо друкаваўся, але пад агульным подпісам: «Юныя сябры СБМ, Слонім, 25.05.1943 г.». Аляксандр Піліпавіч Карпейчык ужо даўно памёр, але пры жыцці ён мне называў усіх хлопцаў, хто тут сфатаграфаваны. Нядаўна знайшоў гэты спіс. Вось ён.

Аляксандр Карпейчык падараваў мне яшчэ адзін здымак хлопцаў з СБМ. На ім, зробленым у Слоніме таксама 25 траўня 1943 года, стаяць каля дрэва Мікола Дрозд і Віктар Тамашэўскі. Гэтыя хлопцы

летам 1944 года эмігрыравалі на Захад. Як склаўся іх там лёс — невядома.

Вучні і настаўнікі СШ №1 г. Слоніма падчас вайны

На здымку сфатаграфаваны настаўнікі і вучні СШ № 1 г. Слоніма ў 1942 годзе. У другім радзе крайні справа Леанід Сенчык. Астатніх лёс невядомы. Магчыма слонімцы пазнаюць сваіх бацькоў і дзядоў. Гэты здымак пацвярджае той факт, што падчас акупацыі на Слонімшчыне, як і па ўсёй Беларусі, вучоба ў школах не спынялася.

Вучні і настаўнікі СШ №1 г. Сланіма падчас вайны

Канверт з маркай Гітлера

Канверт з маркамі Адольфа Гітлера быў высланы са Слоніма 17 лютага 1944 года ў Германію. Нехта з нямецкіх жаўнераў пісаў дамоў са Слоніма. На марках з выявамі Гітлера стаяць штэмпелі Слонім. Аб чым пісаў нямецкі вайсковец напрыканцы вайны — можна толькі здагадвацца. 10 ліпеня 1944 года ў Слонім увайшлі савецкія войскі.

Гебіткамісарыят, 1941–1944 гады

Здымак быў зроблены падчас Другой сусветнай вайны. Гэта сённяшні будынак Слонімскага медкаледжа на Камсамольскай вуліцы.

А падчас вайны ў ім знаходзіўся Слонімскі гебітскамісарыят. Гебітскамісарам быў Герд Эрэн (СД). Той самы Эрэн, па загаду якога ў Слоніме было расстраляна тысячы яўрэяў. Будынак гебітскамісарыята ў Слоніме моцна ахоўваўся. На ім бачна вялікая свастыка. Побач будка для вартаўніка і нямецкі жаўнер, які ахоўвае сам будынак. Здымак даволі рэдкі. І пячатка.

У цэнтры горада, 1943 год

Здымак Слоніма ў 1943 годзе зрабіў слонімскі фатограф Юзаф Шыманскі. У 1990-х гадах ён даслаў яго мне. Прыгожы і якасны здымак ваеннага Слоніма. Яшчэ стаяць гандлёвыя рады. Каля касцёла розныя збудаванні, прыбудовы. Многіх ужо няма, як і няма гандлёвых радоў. удалечыні відаць нямецкія машыны. Людзі свабодна ходзяць па сваіх справах. І шмат дрэў.

Цэнтр Слоніма пасля вайны

Яшчэ няма скверыка, помніка Сталіну, знішчаны гандлёвыя рады. Яшчэ шмат працы наперадзе чакае слонімцаў. Яшчэ будуць аднаўляцца і пераймяноўвацца вуліцы пасля вайны. Але горад над Шчарай жыў

У цэнтры горада, 1943 год

Цэнтр Слоніма пасля вайны

і пачынаў новае жыццё пад савецкай уладай.

Дзяўчаты на канале Агінскага

Мне падабаецца гэты здымак сланімчанак, якія сфатаграфаваны на адным з катараў на канале Агінскага ў Слоніме. Фота было зроблена ў канцы 1940-х — пачатку 1950-х гадоў.

Паглядзіце ў чым яны апрануты, у амаль аднолькавых сукенках, ці не ў сітцавых, на нагах беленькія шкарпэткі... Эх, быў час, была эпоха...

Васіль Быкаў у Альбярціне

У першыя пасляваенныя гады Другой сусветнай вайны, перад службай на Далёкім Усходзе, у Слоніме служыў народны пісьменнік Беларусі Васіль Быкаў. А жыў ён у Альбярціне (цяпер мікраёраён Слоніма).

У кнізе ўспамінаў «Доўгая дарога дадому», Васіль Быкаў прыгадвае: «...на гэты раз паехаў далей — у Слонім. У свеце пачыналася шырока-маштабная халодная вайна з перспектывай перарасці ў гарачую, спатрэбілася болей войска. Слонімская брыгада разгортвалася ў дывізію, без артылерыста лейтэнанта Быкава абысціся было немагчыма. Армію знайшоў амаль той самай, якою пакінуў два гады таму. Усё тое ж бязладдзе, нагнятанне небяспекі з Захаду, нястача ўсяго матэрыяльнага — ад транспарту да шынялёў. Да паловы зімы хадзіў у ватоўцы з прышытымі афіцэрскімі пагонамі на плячах. І незвычайны нават у гады вайны рэжым сакрэтнасці. Усе статуты, інструкцыі, загады былі засакрэчаныя. Калі для заняткаў патрэбна было якое настаўленне, а яно патрэбна было кожны дзень, трэба было ўранку атрымаць яго пад распіску ў сакрэтнай часці, а ўвечары здаць. Узнікала шмат блытаніны, і некалькі афіцэраў пагарэлі на тым. Адзін наш камбат, каб кожны раз не бегаць у штаб па статут, штосьці выпісаў з яго ў свой блакноцік, які затым згубіў на занятках у полі. Праўда, блакноцік не быў зарэгістраваны, і камбат асабліва не турбаваўся. Але ж трэба так здарыцца, што яго знайшоў на ўзлеску калгаснік і зрабіў, як ён думаў, добрую справу — у кірмашовы дзень адвёз блакноцік у Слонім. Там вельмі хутка вызначылі, каму ён належыць, і праз месяц з камбата знялі пагоны...».

Усю зіму Васіль Быкаў прабыў у Слонімскай дывізіі, жыў у нейкай бабкі ў Альбярціне. Даведацца, у якой бабкі жыў народны пісьменнік у Альбярціне, не ўдалося. «Кожны дзень — палявыя заняткі, у мароз, дождж і сцюжу, зіма выдалася сцюдзёная. Нарэшце — чаканая вясна, прыгрэла сонца...», —- пісаў далей аўтар «Доўгай дарогі дадому». Хутка ён пакінуў Альбярцін і атрымаў новы загад — паехаў служыць на Далёкі Ўсход...

У 1960–1990-я гады Васіль Быкаў не раз бываў у Слоніме. Ён сябраваў са слонімскімі літаратарамі Алегам Лойкам і Анатолем Івер-

сам. Пра Анатоля Іверса ў то самай «Доўгай дарозе дадому» Васіль Быкаў пісаў: «…Драматычная гісторыя слонімскага паэта Анатоля Іверса. Застаўшыся на акупаванай тэрыторыі, ён змушаны быў па заданні з лесу пайсці працаваць у гарадскую ўправу, ягонага таварыша ўкаранілі нават у СД. Дапрацаваліся яны там да таго, што ледзь выратаваліся ад арышту. Іверс дык выскачыў у акно, а сям'я была арыштавана, і жонка загінула. Пасля вызвалення нейкі час усё было добра, іхнюю гісторыю ў Слоніме ведалі, іх не чапалі. Але з цягам часу, калі партызанскія кіраўнікі, на якіх яны працавалі ў немцаў, памерлі або раз'ехаліся, абодвух «выкрылі». У Горадні быў суд, Іверсаў таварыш атрымаў 15 гадоў, сам Анатоль Іверс быў звольнены з працы, выключаны з Саюза пісьменнікаў і пятнаццаць гадоў прарабіў на смалакурні ў лясгасе…».

А яшчэ пра Анатоля Іверса Васіль Быкаў сказаў: «Анатоль Іверс шмат дзясяткаў гадоў сумленна і мужна працаваў на карысць свайму народу і яго літаратуры».

Жыровіцкая паштоўка з Германіі, 1948 год

Паштоўка «Жыровіцкі св. Успенскі манастыр» была выдадзена ў Германіі ў 1948 годзе. Выдадзеная Праваслаўным Жыровіцкім брацтвам, коштам Аляксандра Асіпчыка, які быў родам са Слонімшчыны. На адваротным баку лацінкай напісаны тэкст на беларускай мове: Нямеччына, 1948.

Вяскоўцы Слонімшчыны, 1940–1950 гады

Яшчэ нядаўна закончылася вайна. Яшчэ не ўся ліквідавана прыватная ўласнасць. Вяскоўцаў сілай заганяюць у калгасы… Але людзі жывуць, працуюць, сумуюць і радуюцца. Яны вераць, што заўтра ў іх вёсках будзе жыць лепш, чым сёння. Так ім кажуць па радыё, пра гэта пішуць газеты, распавядаюць агітатары. Вяскоўцы па-ранейшаму ткуць кросны, прадуць, вырабляюць аўчыны, аруць поле, жнуць. Жыццё працягваецца…

Маладыя ппраллі з вёскі Махначы

Сям'я Крупнік на жніве, канец 1940-х гадоў

Некалькі старых фотаздымкаў з прыватных архіваў з жыцця вяскоўцаў Слонімшчыны нагадваюць пра той няпросты час 1940–1950-х гадоў.

Выраб аўчыны, вёска Старая Перавалока, 1948 год

Ужо ў калгасе — аратыя з вёскі Хадзявічы, пачатак 1950-х гадоў

Калектывізацыя, 1948–1949 гады

У 1948 годзе на Слонімшчыне пачалася масавая калектывізацыя сялянскіх гаспадарак. Але першыя два калгасы з'явіліся вясной 1947 года. Гэта калгас імя Кірава Міжэвіцкага сельсавета і калгас імя Леніна Мяльканавіцкага сельсавета. За два гады створаныя калгасы, як казалі камуністычныя агітатары, мелі 4 жывёлагадоўчыя фермы, грамадскія пасекі, пасадзілі некалькі садоў. У калгасе імя Леніна кожны гектар ільну даў па 6 цэнтнераў ільнасемя. За гэта семя, якое калгас здаў дзяржаве, ён атрымаў 1742 кілаграмы пшаніцы, 172 кілаграмы цукру і 5284 рублі грашыма. А калгаснікі атрымалі на працадні па 3–4 кілаграмы зерневых, 6–10 кілаграмаў бульбы. Дарэчы, у калгас імя Леніна напачатку ўвайшлі толькі 10 чалавек. А толькі вясной 1949 года да іх далучыліся яшчэ 18 сялянскіх гаспадарак. Але вяскоўцы не хацелі ўступаць у калгасы, як і ў той самы калгас імя Леніна. На справаздачным сходзе, які адбыўся ў канцы 1949 года, старшыня рэвізійнай камісіі нехта таварыш Шынкевіч Л. І. у калгасе імя Леніна казаў, што «мы былі б багацейшымі, калі б усе працавалі сумленна і самааддана. Сярод нас ёсць члены сельгасарцелі, якія не выпрацавалі намечанага мінімуму працадзён. Калгас такіх людзей налічвае на жаль нямала». Пра гэта пісала і слонімская раённая газета «Вольная праца» у 1949 годзе. Сапраўды, толькі ў калгасе імя Леніна дрэнна наладжваліся справы з засыпкай насення і фуражу калгаснікамі, квола ішла падрыхтоўка да веснавой сяўбы, не адбываўся рамонт інвентару, насенне не было даведзена да пасяўных кандыцый і г. д. Ды і аддзел сельскай гаспадаркі Слонімскага райвыканкама слаба дапамагаў

калгасам, асабліва наконт севазвароту і арганізацыі агратэхнічнай вучобы ў калгасах. А калі і бывалі супрацоўнікі райвыканкама ў калгасах, дык у ролі фатографаў, назіральнікаў і рэгістратараў. Пра гэта вяскоўцы распавядалі на ўсіх сваіх сходах.

Не ўсюды і не вельмі актыўна, але калгасы на Слонімшчыне ствараліся на працягу 1947–1950-х гадоў. Да канца верасня 1949 года ў Парэцкім, Харашэвіцкім і Шылавіцкім сельсаветах не было створана ні аднаго калгаса. Ды і ніякай камуністычнай агітацыі там не праводзілася, магчыма камуністычныя агітатары баяліся людзей. Але ў

Васіль Бурсевіч у Чамярах чытае «Калгасную праўду», 1958 год

гэты час у Акунінаўскім, Азярніцкім, Сасноўскім і Сялявіцкім сельскіх саветах усе населеныя пункты былі калектывізаваны.

Пра арганізаваныя калгасы ў Вялікай і Малой Кракотках любіў мне распавядаць наш літаратуразнавец Янка Саламевіч (1938–2012). Калі там арганізавалі калгасы (у Вялікай Кракотцы ў 1948 годзе, а ў Малой у 1949-м) абагулілі коней у Вялікай Кракотцы ў Клімовічавым гумне. Кожны свайму каню на першым часе прыносіў паесці ці папіць чаго-небудзь. Гэта называлі фураж. Пасля, як селянін убачыў, што яго абдурылі, што клопат яго нікому не патрэбны, ды і шкадаванне прайшло, перасталі карміць ужо калгасных коней. Яны пачалі здыхаць, бо работы было па горла, а кармёжка была слабая. Бывала ідзеш са школы, распавядаў Янка Саламевіч, а здохлага каня ці кабылу ланцугом за шыю валакуць на выган. «Аднаго дня прыходзіць бацька ранічкай дахаты і кажа: «У Ецяўской альшыне нашлі здохлага каня. А на ім запісачка: «Наеўся фуражу, задраў ногі, ды ляжу, не смейцеся з мяне, бо й вас гэта не міне». Было пасля і такое, рознае даводзілася бачыць, над розным задумвацца. А гэта запісачка засела ў памяці мо таму, што напісана ў рыфму. Хоць памяць чалавечая, страшэнна цікавая, часта невытлумачальная штука...»,— прыгадваў Янка Саламевіч.

Там, дзе былі на Слонімшчыне пасля вайны створаны калгасы, праблем налічвалася сотні. Сапраўдныя гаспадары зямлі, прыватнікі, іх працавітыя сем'і калгасаў не хацелі. Толькі гультаі з радасцю беглі туды. Але яны не вырашалі ніякіх важных праблем. У калгасе імя Ракасоўскага адсутнічала кармавая база, не хапала фуражу. У калгасе «Новае жыццё» Азярніцкага сельсавета сярод тых хто ўступіў у калгас, не ўсё насенне туды здавалі людзі, не хацелі аддаваць сваіх коней. У калгасе «Чырвоны партызан» дрэнна складваліся справы наконт засыпкі насеннага і фуражнага фондаў. Насенне ў першыя гады калгаснага ладу насыпалася толькі на 60 %, прыкладна столькі ж і на фураж. З тых створаных калгасаў (да канца 1949 года) 15 гаспадарак не выконвалі свае планы па насенню і фуражу. А вяскоўцы Кузьміцкі, Траян, Куляшэвіч, Навумчык, Байкевіч і многія іншыя здалі па некалькі кілаграмаў для адчэпнага і ўсё. І такіх прыкладаў можна прывесці безліч. А, напрыклад, здатчыкі мясапаставак Азярніцкага і Трыбушкоўскага сельсаветаў выконвалі месячныя планы толькі на 6–10 %, а Жыровіцкага сельсавета — на 20–25 %. Але пры аднолькавых умовах Міжэвіцкі, Сялявіцкі і Парэцкі сельскія саветы часам выконвалі месячныя планы мясанарыхтовак на 106–145 %.

У багатых сялян, якія нядаўна былі гаспадарамі на сваёй уласнай зямлі, забралі ўсё: ад каня да сялянскіх гумнаў. Ліквідавалі ў іх малатарні, архі, вазы, сані, вупраж, брычкі, вагі, катлы. Многія вяскоўцы не маглі з гэтым змірыцца, перажыць, вытрымаць. У 1953 годзе ад усяго страчанага ў вёсцы Хадзявічы памерлі 12 мужчын ва ўзросце 50–55 гадоў. А яны да калектывізацыі былі самымі багатымі вяскоўцамі. Напрыклад, хадзявец Рыгор Важэйка суткамі плакаў па сваёй прыватнай гаспадарцы. Прыходзіў да суседзяў і не мог стрымаць слёз… ад страчанага.

Вучні 2 класа СШ № 2, 1949–1950 гады

Школьны здымак у сямейным альбоме захоўвае сланімчанка Алена Яфімік. На ім сфатаграфаваны вучні 2 «В» класа Слонімскай сярэдняй школы № 2 у 1949–1950-х гадах са сваімі настаўнікамі. Пасляваенныя слонімскія дзеці, якія нарадзіліся да вайны ці падчас вайны. Усе дзеткі апрануты ў рознае адзенне, што было ў сям'і, у многіх на шыі відаць чырвоныя гальштукі. Пасляваенны час быў няпростым для слонімцаў, як і для ўсіх беларусаў.

Разбураны сабор і Ленін, 1950-я гады

Здымак быў зроблены ў канцы 1950-х гадоў. Дзяўчына сфатаграфавана каля помніка Леніна ў цэнтры Слоніма, дзе Ленін паказвае рукой на цэнтр горада (а цяпер на

Вучні 2 класа СШ № 2, 1949–1950 гады

сабор). За плячыма Леніна разбураны сабор падчас вайны. Руіны яго яшчэ захаваліся, яшчэ храм можна было аднавіць. Але бальшавікі яго танкамі знішчалі, здаецца ў 1962 годзе. Дзякаваць Богу і людзям — гісторыя нашага горада захавалася на фотаздымках і паштоўках.

Вуліца Першамайская, 1958 год

Першамайская вуліца ў Слоніме зімой. Будынак справа не захаваўся. І гэтай арыгінальнай брамы каля касцёла таксама сёння няма. Прыступкі ганкаў да крамаў і розных устаноў падыходзілі тады да самых пешаходных тратуараў. Машын таксама не было відаць. Таму людзі хадзілі і па самой вуліцы. Дзесьці ўдалечыні бачны толькі адзін аўтобус і мужчын у вайсковай форме. І многа навокал снегу.

Помнік на вуліцы Пушкіна, 1958 год

Помнік ў Слоніме на вуліцы Пушкіна ў 1958 годзе выглядаў так. А паставілі гэты помнік у 1956 годзе (скульптар Акім Курачкін). Усяго ў брацкай магіле пахавана больш за 1000 воінаў і партызан. І толь-

Вуліца Першамайская, 1958 год

Стары дом культуры

Дзе цяпер месціцца тэатр у Слоніме, знаходзіўся раённы Дом культуры. Ён быў пабудаваны ў 1900 годзе слонімскімі будаўнікамі пад кіраўніцтвам Піліпа Шчарбакова. Улада ў Слоніме ў XX стагоддзі мянялася, а будынак заставаўся пад рознай назвай: і Народны дом, і Дом культуры … У ім, дарэчы выступалі і Галіна Вішнеўская, і Фёдар Шаляпін, і Ян Капура, і Міхась Забэйда-Суміцкі і іншыя спевакі. А пасля вайны дзясяткі розных

кі 184 прозвішчы ўстаноўлены. А Вечны агонь калі помніка запалілі пазней — у 1965 годзе. Яго прывезлі з Брэсцкай крэпасці-героя.

тэатраў з усяго Савецкага Саюза знаходзіліся тут на гастролях. Час з гадамі знішчыў будынак, але засталіся гістарычныя сцены. Яны і ляглі ў аснову сённяшняга драматычнага тэатра.

Хлопчыкі ў школьнай форме, 1956 год

Слонімскія хлопчыкі з СШ № 5 г. Слоніма. Вось такую школьную форму насілі вучні беларускіх школ у тыя 1950-я гады. Гэтых дзяцей якраз сфатаграфавалі 1 верасня 1956 года. Яны прыйшлі першы дзень у школу ў новай школьнай форме. Ім, хлопчыкам, усё цікава: і школьная форма, і сустрэча са школай, і настаўнікі, і тое, што іх разам сфатаграфавалі на памяць. На памяць для нашай гісторыі.

Бык з Вялікай Кракоткі, 1957 год

Спецыяльна вывелі з кароўніка гэтага быка кастрамской пароды «Сокал» жыхары вёскі Вялікая Кракотка, каб сфатаграфаваць. Бык чысценькі, дагледжаны. Ды і работнікі фермы разам з ветэрынарам, здаецца, ганарацца сваім Сокалам. Яны спынілі свой позірк і на Сокале, і на фатографе, які застаўся па-за гэтым кадрам. А бык, сапраўды, унікальны…

На беразе канала Агінскага, 1958 год

Здымак быў зроблены з Баранавіцкага моста. Гэта канал Агінскага з выглядам на горад. Людзі сядзяць на беразе, дзеці гуляюць. І асобы на пярэднім плане нешта палошчуць у вадзе. І самае галоўнае заўважце, што вакол і ўсюды шмат дрэў.

Цэнтр Слоніма, 1959 год

На заднім плане мамы з сынам бачна, што яшчэ няма ў Слоніме яшчэ гасцініцы «Шчара». Цэнтр брукава-

На беразе канала Агінскага, 1958 год

Цэнтр Слоніма, 1959 год

ны. Людзей на вуліцы шмат, відаць слонімцы прымалі ўдзел у Першамайскай дэманстрацыі. Справа (не відаць), яшчэ стаяў разбураны сабор. Час усё памяняў...

Як школьнік з Дзераўной знайшоў манетны скарб

Газета «Гродзенская праўда» 15 мая 1969 года апублікавала на рус-

кай мове вось такую інфармацыю: «Вячеслав Леверовский, шестиклассник Деревновской средней

Вуліца Ружанская, 1958 год

школы Слонимского района, копал землю под грядки. Внезапно лопата ударилась о что-то твердое. “Камень”, — подумал мальчик и решил выкопать и убрать его на межу. К его удивлению твердым предметом оказался горшочек-копилка, в котором что-то звенело, пересыпалось. Отбив дно, школьник обнаружил серебряные монеты, их было 517 штук. Свою находку Вячеслав передал в школьный музей».

Знаходкай аказаўся тады скарб манет другой паловы XVII — пачатку XVIII стагоддзяў. Былы дырэктар Дзераўноўскай школы Васіль Варабей перадаў скарбонку і 247 манет у Гродна. Самым каштоўным скарбам быў шасцігрошовік кароны Аўгуста ІІ, біты ў Лейпцыгу ў 1702 годзе.

Вуліца Ружанская, 1958 год

На вуліцы Ружанскай няма ніякіх пераходаў і руху машын. Навокал чыста і ціха, толькі слонімцы, якія апрануты амаль у аднолькавых паліто, гутараць між сабою і спакойна рухаюцца па вуліцы. Будынкі на вуліцы захаваліся да сённяшніх дзён. Тады ў адным з іх быў магазін «Адзенне», побач — крама «Прадукты». Скверык абгарожаны невялікім плотам... Пасля вайны прайшло толькі 14 гадоў.

Вуліцы, 1959 год

На вуліцах Слоніма ў той час вось так апраналіся нашы дзяўчаты і жанчыны. А замест «аудзі» і «мерседэсаў» можна было сустрэць рэдка такую грузавую машыну...

У 1959 годзе, напрыклад, Дзяржаўная камісія прыняла Слонімскі

Вуліцы, 1959 год

Канал Агінскага, 1959 год

льнозавод да эксплуатацыі, у Мінску выйшаў з друку першы зборнік вершаў слонімскага паэта Алега Лойкі «На юначым шляху», драмгурток Слонімскага РДК атрымаў назву народны тэатр і г. д. Такім быў і застаецца ў нашай гісторыі той далёкі і блізкі 1959 год.

Канал Агінскага, 1959 год

Люблю канал Агінскага. Асабліва Малы канал Агінскага, які працякае праз Слонім. Канал быў пабудаваны па загаду гетмана Агінскага, здаецца ў 1767–1783 гадах. Будаваўся ён найперш для перавозкі грузаў, пераважна лесу. Але канал

Скверык на Першамайскай, 1959 год

адыгрываў і іншую ролю, нават у дзейнасці самога тэатра Агінскага.

З гадамі канал Агінскага ў Слоніме абмялеў, запусцеў, пра яго забыліся кіраўнікі раёна, асабліва пасля 1970 года. Ён яшчэ прыстойна выглядаў нават у 1959 годзе.

Скверык на Першамайскай, 1959 год

Скверык на Першамайскай вуліцы насупраць касцёла ў 1959 годзе быў абгароджаны невялікім плоцікам, расло шмат дрэў. Каля касцёла яшчэ знаходзілася брама і злева — пабудова. Потым усё гэта гарадскія ўлады знішчылі. А цяпер ніяк касцёл не можа аднавіць з-за фінансавых праблемаў. Хаця паўстае пытанне: навошта ўсё, што засталося цэлым пасля вайны, было знішчаць? Чаму б яшчэ тады не рэстаўрыраваць і не аднаўляць…

Аўтастанцыя была ў цэнтры Слоніма

Пасля вайны ў 1940-х-1950-х гадах аўтастанцыя ў Слоніме была, дзе сёння знаходзіцца магазін «Юбілейны», недалёка ад магазіна «Спадарожніка, якраз у тым месцы, дзе цяпер разварочваецца аўтобус № 7. Знаходзілася аўтастанцыя ў такім невялікім будынку. З аўтастанцыі курсіравалі вось такія аўтобусы. Праўда, не ў кожную вёску яны ездзілі, але ў Баранавічы, Дзятлава, Зэльву можна было заехаць. І, вядома ж, па дарозе дабрацца да вёсак. На вялікі жаль, старой гэтай аўтастанцыі даўно ўжо няма. Напамінае пра яе толькі стары здымак пачатку 1950-х гадоў.

Аўтастанцыя была ў цэнтры Слоніма

Парад матацыклістаў, 1950–1960-я гады

Цікавыя здымкі захоўваюцца ў сямейным архіве сланімчанкі Алены Яфімік. Раней падобных я не бачыў. Здымкі былі зроблены ў канцы 1950-х— пачатку 1960-х гадоў у Слоніме. На іх адлюстраваны матацыклісты перад нейкім парадам. Магчыма на матацыклах усе былыя ветэраны вайны, многія з якіх працавалі ў міліцыі. Мелі слонімцы і свае ўласныя матацыклы. Наперадзе матацыклістаў ехаў аўтамабіль «Пабеда». Парад пачынаўся на сённяшняй вуліцы Пушкіна і рухаліся матацыклісты ў цэнтр горада.

Парад матацыклістаў, 1950–1960-я гады

Пажарная часць і друкарня, 1959 год

Вуліца Камуністычная, 1959 год. Справа — пажарная часць. А наперадзе вуліцы нават і не ведаю, што тады там знаходзілася. У будынку сёння гэтых дзвярэй няма. Цяпер там месціцца адміністрацыя Слонімскай друкарні. Чысты і прыбраны куточак Слоніма мінулага стагоддзя.

Альбярцінскі футбаліст

Каля былога савецкага палаца спорту, а яшчэ раней — флігеля графа Пуслоўскага ў Альбярціне

Пажарная часць і друкарня, 1959 год

стаіць помнік футбалісту. Гадоў дзесяць таму размаўляў з Іванам Сяргеевічам Грабнёвым, які ў 1949–1969 гадах узначальваў Слонімскі раённы камітэт па фізічнай культуры і спорту. Дык ён мне казаў, што гэты помнік быў пастаўлены ў Альбярціне ў 1950 ці ў 1951 годзе. Кардонна-папяровую фабрыку тады ўзначальваў Барыс Цвяткоў. Дзякуючы яму фабрыка ў той час дасягнула вялікіх вытворчых паказчыкаў. Прадпрыемства было даволі багатае і мела добрыя грошы. Таму «Альбярцін» гэты помнік фінансаваў. Цяпер ён нагадвае той пасляваенны час у Альбярціне. А тады помнікаў без узгадненняў вялікіх начальнікаў, як і зараз дарэчы, паставіць было немагчыма, бо жыў яшчэ Сталін і працягваліся рэпрэсіі. Але футбалісту альбярцінскаму ўсё ж паставілі. Дарэчы, у пасляваенны час у Альбярціне была футбольная каманда «Альбярцін». А на варотах стаяў сённяшні лаўрэат Нобелеўскай прэміі фізік Жорэс Алфёраў, які сёння жыве ў Санкт-Пецярбургу. Тады ён з бацькамі жыў у Альбярціне.

Хлопчык Сашка, 1959 год

Слонімскі хлопчык Сашка Бортнік быў сфатаграфаваны ў цэнтры Слоніма ў 1959 годзе. Сфатаграфавалі яго падчас Першамайскай дэманстрацыі, мама яго ўзяла з

Кракотка, 1967 год

сабой. За спінай Сашкі — людзі, будынак былога быткамбіната, няма яшчэ гасцініцы «Шчара» і… брукаваная вуліца пад нагамі хлопчыка.

Кракотка — роздумаў пякотка…

Люблю Кракотку, якую некалі Уладзімір Караткевіч назваў самай прыгожай вёскай у Беларусі. А жыхар Кракоткі даследчык беларускай літаратуры і фальклору Янка Саламевіч сваю вёску казаў так: Кракотка — роздумаў пякотка. Вядома ж, Караткевіч назваў Кракотку з-за яе шыкоўнай прыроды, некалі вёску нават параўноўвалі з Малой Швейцарыяй.

Той, хто ніколі не быў у Кракотцы, лічыце, што нідзе не быў. А вада з Кракоцкай крыніцы лечыць вочы і надае сілы. Пра Кракотку можна пісаць бясконца. Там аўра не такая, як усюды. І там пачынаецца Беларусь. Таму невыпадкова, яшчэ ў 1927 годзе, у Кракотцы была адкрыта беларуская бібліятэка імя Янкі Купалы. Там часта гасціла жонка Янкі Купалы Уладзіслава Францаўна. Яна таксама любіла Кракотку, як люблю яе сёння я.

Расла ў Альбярціне каралінская ліпа

Слонімскі мікрараён Альбярцін пасля вайны і да сённяшніх дзён мог бы быць самым прыгожым месцам для адпачынку слонімцаў і гасцей. Але ніводзін з мясцовых

начальнікаў, якія ўзначальвалі Слонім, дзеля гэтага нічога не зрабіў. А, наадварот, Альбярцін знішчаўся і прыходзіў у заняпад. Гэты заняпад Альбярціна працягваецца да сённяшніх дзён. І Слонім губляе сваю турыстычную Мекку.

Расла зусім нядаўна і прыгожая каралінская ліпа, прывезеная некалі панам Пуслоўскім з Канады. Гэта быў помнік прыроды рэспубліканскага значэння. Падобныя каштоўныя дрэвы ў цывілізаваных краінах ахоўваюцца, лечацца, даглядаюцца і зберагаюцца, як сапраўдныя гістарычныя помнікі. А ў нас прасцей спілаваць, каб, маўляў, на спіну не ўпала. Няма дрэва — няма праблемы, ды і ахоўваць даўно няма ўжо чаго…

Брама-званіца ў цэнтры Слоніма, 1960 год

Брама-званіца ў цэнтры Слоніма ў 1960 годзе яшчэ была, яе яшчэ не разбурылі і не знішчылі. Вось, відаць экскурсія праходзіць, нехта нешта цікавае распавядае. Пройдзе некалькі гадоў і браму касцельную з цэнтра Слоніма прыбяруць.

Парк, 1970-я гады

Некалі напісаў верш, прысвечаны слонімскаму парку. Прыгадаліся з яго гэтыя радкі:

У слонімскім парку мне проста ніяк,
Ды цягне мяне да сябе гэты парк…

Фактычна, у Слоніме парку няма. У Слоніме ёсць набярэжная канала Агінскага. Але гэта далёка не гарадскі парк адпачынку. Вядома ж, у гэтым парку быў і фантан (цяпер пустое месца), у ім струменіла вада, побач былі скульптуры казуль, скульптуркі жабак… Нават стаялі стэнды, якія распавядалі пра гісторыю савецкага камсамола. Сёе-тое было, але ўсё гэта і

Парк, 1970-я гады

Парк, 1970-я гады

гады, і тым больш цяпер, не адпавядае маштабам гарадскога парку 50-тысячнага Слоніма. На жаль…

Мотабол, 1970-я гады

У 1970-х гадах у Слоніме была добрая матабольная каманда «Усход». Хлопцы выступалі на чэмпіянаце Беларусі. На гульню прыходзілі сотні людзей. Захаваўся ў маім фотаархіве адзін са здымкаў каманды.

Першая пасляваенная паштоўка Слоніма

Як не дзіўна, але гэта факт: пасля вайны першая паштоўка, прысвечаная Слоніму, выйшла з друку толькі ў 1987 годзе (на здымку). 44 гады пра Слонім не выдаваліся паштоўкі. Уяўляеце?!…У пачатку XX стагоддзя іх выйшла сотні. А пасля вайны пры савецкай уладзе амаль паўстагоддзя не выдаваліся слоні-

Будуецца РДК, пачатак 1980-х гадоў

мскія паштоўкі… І вось гэта адзіная, даволі прымітыўная, з'явілася ў Мінску ў выдавецтве «Беларусь». Наклад яе, праўда, быў даволі вялікі — ажно 17 500 штук. Ды і цяпер асабліва Слонім не радуе паштоўкамі землякоў і турыстаў.

Будуецца РДК, пачатак 1980-х гадоў

Так на Чырвонаармейскай вуліцы будаваўся раённы Дом культуры. Стары РДК (дзе цяпер тэатр) быў створаны ў 1948 годзе. А ў 1981 годзе быў пабудаваны новы Дом культуры, які маем сёння. Агульная плошча яго складае 4843 квадратныя метры. Калі адкрыўся новы РДК штат яго супрацоўнікаў налічваў 48 чалавек.

І «Шчару пілі», і «Слонімскае»

Быў час, быў век, была эпоха… Так пісаў некалі класік. І мы пілі лікёр моцны з этыкеткай на беларускай мове і віно пладовае «Слонімскае», і напітак «Слонімскі» па-беларуску таксама. Іх выпускаў некалі наш Слонімскі тады яшчэ вінаробчы завод. Завод ужо не наш, а філіял Дзятлаўскага, і этыкетак на беларускай мове няма. Ды, мабыць, якая розніца, якое чарніла піць і на якой мове будзе этыкетка…. Тым не менш….

Цэнтр Слоніма, 1980-я гады

Старажытны Слонім з кожным годам становіцца прыгажэй і прыгажэй. Знайшоў у сваім хатнім фотаархіве вось гэтыя здымкі. На ім адлюстраваны самы цэнтр горада каля былога ўнівермага (вуліца Першамайская). Здаецца, здымкі былі зроблены ў другой пало-

Рынак, 1980-я гады

ве 1980-х гадоў. Такая страшная прыбудова стаяла каля касцёла, дзе прадавалі газеты і часопісы, а побач — кніжная крама, а за ёй знаходзілася кулінарыя ці прадукты. Каля кулінарыі — гара пустых скрыняў. І гэта быў цэнтр Слоніма.

Рынак, 1980-я гады

Не памятаю, кім са слонімскіх журналістаў быў зроблены гэты здымак на слонімскім цэнтральным рынку ў 1980-х гадах. Пры ўваходзе на рынак дворнік сабраў смецце, лісце і спаліў. А на рынку ўжо збіраліся гандляры, найперш з вёсак, якія прывезлі прадаваць малако, масла, смятану, тварог і іншыя вясковыя ласункі. Вось такія дрэвы раслі на нашым рынку, і такія былі крытыя прылаўкі… Што было — тое сплыло…

Аляксандр Звяровіч

Слонімскі спявак Аляксандр Звяровіч быў цыганом па нацыянальнасці. Цудоўны, таленавіты хлопец, які любіў і ўмеў спяваць. Прыгадаўся ён мне, хаця слонімцы пра яго ўжо даўно забыліся, як і пра многіх знакамітых землякоў, хто пакідае гэты свет.

Аляксандр Звяровіч працаваў салістам Гродзенскай філармоніі. Прымаў удзел у 40 розных эстрадных конкурсах і фестывалях, меў каля 30 званняў. Спяваў беларускія, рускія і цыганскія песні. На жаль, лёс яму адмераў толькі 36 гадкоў.

Шарж-малюнак на Алега Лойку

1 мая — дзень нараджэння аднаго са знакамітых слонімцаў XX — пачатку XXI стагоддзяў прафесара, доктара філалагічных навук, пісьменніка Алега Лойкі. Пры жыцці ён выдаў шмат кніг, сярод якіх кнігі пра Францішка Скарыну, Янку Купалу, Максіма Багдановіча, Адама Міцкевіча і іншыя. У сваім хатнім архіве адшукаў сяброўскі шарж-малюнак на Алега Антонавіча, намаляваны беларускім мастаком Міколам Гіргелем у 1992 годзе. Мастак вельмі добра перадаў характар Алега Антонавіча.

Гарэлка «Сікорскі»

Эх, цікавы некалі ў Слоніме быў час. Наш Слонімскі вінаробчы завод (так ён тады называўся), які ўзначальваў Жан Феліксавіч Сікорскі, выпускаў нават гарэлку «Сікорскі». Калі я прыязджаў да сяброў-журналістаў у Польшчу, то заўсёды прывозіў і частаваў іх гэтай гарэлкай. А яны пыталіся: «Ну, ці прывёз ты бутэлечку Жана Феліксавіча?». Вядома ж прывёз, сябры. І мы пілі «Сікорскага» з вялікай асалодай і ўзнімалі тосты за Слонім.

Аўтарамонтны завод, 1995 год

Пляцоўка перад Слонімскім аўтарамонтным заводам 25 гадоў таму (вуліца Чырвонаармейская). Тады яшчэ працаваў завод, праз прахадную выязджалі машыны і спяшаліся людзі на працу і дамоў. Цяпер нічога падобнага няма, толькі засталіся памяшканні. Сам завод браў свой пачатак яшчэ з маленькіх майстэрняў з 1939 года. У вайну іх разбурылі. А пасля вайны

майстэрні зноў запрацавалі па рамонце аўтамабіляў ЗІС-5 і рухавікоў да ГАЗ-51. А з 1960 года майстэрні сталі шынарамонтным заводам, а потым — аўтарамонтным заводам. У самым пачатку 2000-х гадоў завод пачаў рабіць капітальны рамонт аўтобусаў сямейства ЛАЗ. Але ўсё гэта скончылася для яго крахам.

Паштоўка па-беларуску і па-польску

Паштоўка была выпушчана ў канцы 1990-х ці напачатку 2000-х гадоў. Яе падрыхтаваў Слонімскі раённы аддзел Саюза палякаў Беларусі. Была надрукавана па-беларуску і па-польску.

На паштоўцы адлюстраваны касцёл Святога Андрэя, касцёл Бязгрэшнай Дзевы Марыі, канал Агін-

скага (учора і сёння), Міхал Казімір Агінскі і сінагога. Добрая і прыгожая паштоўка на памяць пра наш Слонім.

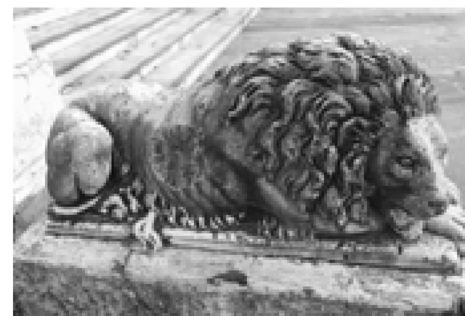

Львы ў Альбярціне

Галоўны ўваход палаца Пуслоўскіх у Альбярціне аформлены скульптурамі двух ляжачых ільвоў — дэкаратыўны элемент архітэктуры класіцызму першай паловы XIX стагоддзя. Аўтарам гэтых ільвоў быў вялікі італьянскі скульптар Антоніа Канова (1757–1822). Папа Пій VII загадаў упісаць яго імя ў Залатую кнігу Капітолія і надаў яму тытул маркіза д'Іскіа. Самыя вялікія яго працы цяпер знаходзяцца ў парыжскім Луўры і ў пецярбургскім Эрмітажы. Відаць, Антоніа Канова быў добра знаёмы яшчэ з Войцехам Пуслоўскім, па просьбе якога і былі зроблены ў Альбярціне гэтыя шыкоўныя скульптуры — львы і вазы. Яшчэ два венецыянскія львы стаялі каля ўваходу на тэрасу. Але яны не захаваліся. Калі палац Пуслоўскі належаў Слонімскаму кардонна-папяроваму заводу «Альбярцін», палац Пуслоўскіх і каменныя львы з вазамі перад палацам добра даглядаліся. Іх штогод аднаўлялі, мылі спецыяльнымі шчоткамі, сачылі за іх прыгажосцю і станам. Менавіта львы і вазы прыцягваюць сюды турыстаў з усяго свету, якія найперш любяць тут сфатаграфавацца і пачуць гісторыю іх з'яўлення. Але ў апошні час стан каменных ільвоў і вазаў вельмі небяспечны. Гэтыя найвыдатнейшыя помнікі італьянскага скульптара просяць дапамогі. І калі гэтая дапамога помнікам першай паловы XIX стагоддзя не будзе аказана, яны могуць быць знішчаны.

Значкі з памылкамі

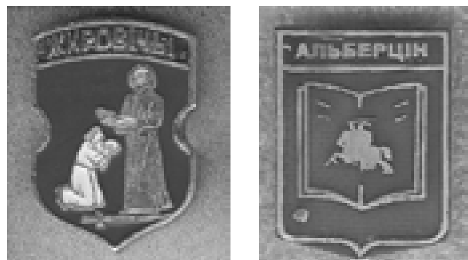

Каб сказаць, што я фанатык слонімскай фалерыстыкі (калекцыяніраванне значкоў), дык не. Але, калі трапляюць значкі слонімскай тэматыкі, дык стараюся набыць у сваю калекцыю, альбо падараваць сябрам-калекцыянерам. Сярод вялікіх беларускіх калекцыянераў значкоў ведаю Алеся Сярожкіна з Оршы. У яго значкоў на беларускую тэматыку некалькі тысяч. Сярод усіх ёсць і слонімскія. А ў апошні час мне трапілася некалькі слонімскіх значкоў з памылкамі. Але яны таксама маюць вартасць. Захоўваю і іх у сваёй калекцыі.

Касцёл святога Андрэя да рэстаўрацыі

Касцёл святога Андрэя да рэстаўрацыі

Так выглядаў касцёл Святога Андрэя да 1990 года. А цяпер — прыгажосць Слоніма. Ён быў пабудаваны ў 1775 годзе па ініцыятыве ксяндза Францыска Анцуты і віленскага біскупа Гедройца.

У гады Першай сусветнай вайны (1914–1918) касцёл быў разбураны. Яго аднавілі ў пасляваенныя гады. А пасля Другой сусветнай вайны храм выкарыстоўвалі пад склад солі. У 1990 годзе была распачата рэстаўрацыя касцёла, які вярнулі рэлігійнай абшчыне. Рэстаўрыраваны касцёл быў па праекце архітэктара В. Атас пры ўдзеле мастакоў Залатухі і Ракіцкага.

Слонім — на фотапаперы

У пачатку 1990-х гадоў, мы свой горад адлюстроўвалі на фотапаперы. Тады дэфіцыт быў усяго. Не было ніякіх паштовак пра Слонім, значкоў, плакатаў. Мы ў Слоніме на звычайнай фотапаперы рабілі слонімскія паштоўкі і календары, каб толькі паказаць, які наш Слонім прыгожы, гістарычны і цікавы. Гэтыя календары і паштоўкі бясплатна дарылі слонімцам ці адсылалі сябрам у розныя рэгіёны Беларусі і за мяжу. Вось пару такіх слонімскіх самвыдатаў — календары на 1991 год.

Канверт усесаюзнага семінару, 1989 год

Ці ведаеце вы, сябры, што слонімскія педагогі ў 1988–1989 гадах былі самымі лепшымі ва ўсім Савецкім Саюзе? Пра гэта нават казаў з крамлёўскай трыбуны ў сваім выступленні сакратар ЦК КПСС Ягор Лігачоў. А калі лепшыя, то было вырашана ў Слоніме ў 1989 годзе правесці Усесаюзны семінар-сход для ўсіх лепшых педагогаў СССР. І семінар гэты адбыўся. А да яго было выпушчана шмат розных праклямацый і сувеніраў. Адным з такіх выданняў быў вялікі слонімскі канверт з выявамі помнікаў і будынкаў Слоніма.

Крыж у цэнтры горада, 1991 год

Крыж у цэнтры горада, 1991 год

У цэнтры Слоніма каля Спаса-Праабражэнскага сабора і сёння стаіць гэты крыж. А калі яго ставілі праваслаўныя людзі і проста грамадскія актывісты, храма яшчэ не было. Сярод тых, хто ставіў крыж, былі Васіль Супрун, Мікалай Ракевіч, Анатоль Іверс, Аляксей Якімовіч, Аляксандр Жукоўскі і іншыя вядомыя людзі Слонімшчыны.

І «Молодёжь Слонима», і «Вячэрні Слонім»

Цікавыя былі 1990-я гады. У Слоніме жыў такі хлопец — Руслан Генюш. Ён пісаў артыкулы са школы, сам імкнуўся нешта выдаваць, рабіць, тварыць. У 1990–1991 годзе ён пачаў выдаваць у Слоніме газету «Молодёжь Слонима». Праўда, выйшла ўсяго 4 нумары. Рэдакцыя знаходзілася на Першамайскай вуліцы, дзе цяпер месціцца «Скарбніца», там быў гаркам ЛКСМБ. Неяк Руслан да іх прытуліўся і змог выдаць некалькі нумароў. Нумары па тым часе былі цікавыя і смелыя. Праз пэўны час Руслан Геніюш пачаў у 1996 годзе выдаваць у Слоніме газету «Вечерний Слоним с Русланом Гениюшам». Наклад яе быў 499 асобнікаў. Але газеце не далі ходу. І яна спынілася. Потым Руслан знік са Слоніма. Даўно яго не бачыў і не чуў. Але неяк ён мне патэлефанаваў і сказаў, што жыве ў Лондане. А дзе ён насамрэч, не ведаю.

На Чырвонаармейскай вуліцы, 1999 год

Куды едзе аўтобус «Нёман», з якой ён арганізацыі — невядома. Было гэта 20 гадоў таму. Стаіць аўтобус на прыпынку каля магазіна «Рубін». А з левага боку ад «Рубіна» быў кніжны магазін, які так і называўся «Кнігі». Няма яго ўжо. Наогул, кніжных крамаў у Слоніме тады было ажно чатыры: на вуліцы Брэсцкай, у ваенным гарадку, на Чырвонаармейскай і ў цэнтры каля танка.

Прыгажуні, 2005 год

Здаецца зусім нядаўна адбываўся ў Слоніме гэты конкурс прыгажунь школы мадэляў «ЛеОнА», якой кіраваў таленавіты наш зямляк Віталь Жылінскі. Конкурс меў назву «Каралева лета». А ўжо прайшло

14 гадоў. Да конкурсу быў выпушчаны арыгінальны і прыгожы буклет са слонімскімі прыгажунямі. Як склаўся іх лёс і дзе сёння гэтыя дзяўчаты — слонімцы магчыма ведаюць. Гледзячы на гэты буклет і нашых сланімчанак, хочацца сказаць, што і ў нашым Слоніме зрэд часу адбываецца нешта сур'ёзнае, цікавае і вартае, якое сяды-тады і прыгадваецца.

Паштоўка з Польшчы, 2006 год

Слонімская паштоўка была выдадзена ў Польшчы ў Шчэціне ў 2006 годзе. У выданні паштоўкі парупіліся фірма IBB, Instytut fur angewandte Geschichte, фонд Льва Сапегі і ТБМ. Паштоўка была выдадзена вялікім накладам, але не ўсе слонімцы яе мелі. На адваротным баку паштоўкі напісана: «У пошуках слонімскіх скарбаў». Фотаздымкі Кацярыны Янушэвіч са Слоніма і Уладзіміра Хільмановіча з Гродна.

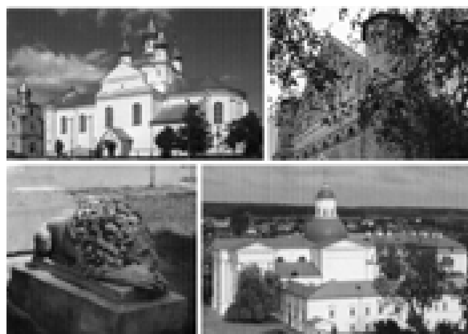

Паштоўка з Рыма

Італьянская паштоўка з выяваю слонімскага касцёла Святога Андрэя выйшла з друку ў Рыме (выдавец Pontificium Collegium Russicum) у пачатку 1990-х гадоў.

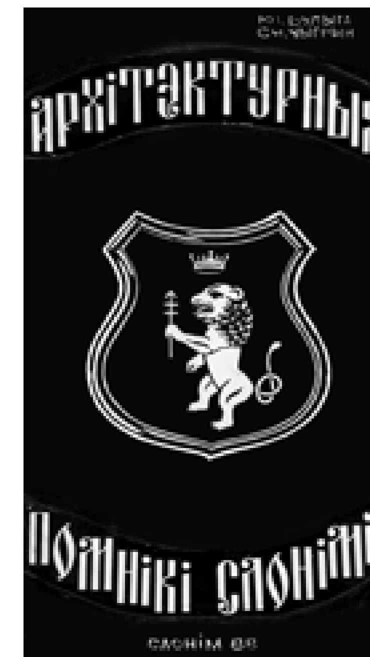

Аўтар паштоўкі слонімскі мастак Сяргей Кірык, які тады працаваў мастаком у Слонімскім драмтэатры, а цяпер жыве ў Мінску.

Паштоўка была выдадзена вельмі прыгожа і па-беларуску. Яе і сёння прыемна ўзяць у рукі.

Не ўсё збывалася, 1988 год

Макет буклета, прысвечаны архітэктурным помнікам Слоніма. Такі буклет у той час я хацеў выпусціць разам з Юрам Булыгам. Тады не было пра Слонім ні буклетаў, ні паштовак, ні значкоў, амаль нічога.... Мы хацелі запоўніць гэту пустэчу і пачыналі з буклетаў, календароў, каляндарыкаў. Сёе-тое ўдалося зрабіць, але гэта быў няпросты час, ды і ў нас, маладых, вопыту не было.... Але я захаваў для гісторыю тое, каб даказаць, што мы імкнуліся, каб пра наш старажытны Слонім ведалі землякі і турысты. Але не ўсе нашы планы збываліся...

Слонімцы — на паштоўках

У 2008 годзе разам з Алесям Масюком і Сяргеем Яршом выпусцілі тры такія паштоўкі, прысвечаныя знакамітым асобам Слонімшчыны. Здаецца, гэта было зусім нядаўна і мы радасныя трымалі ў руках гэтыя паштоўкі. Вядома ж, найбольш яркімі асобамі слонімскай зямлі былі Леў Сапега, Міхал Казімір Агінскі і Міхал Валовіч. Але, у

прынцыпе, і многія іншыя асобы заслугоўваюць ушанавання памяці на паштоўках.

«Рогі-ногі» для сінагогі

Колькі сябе памятаю, столькі дзесяцігоддзяў аднаўляюць у Слоніме сінагогу — самы стары помнік (пабудавана ў 1642 годзе) горада над Шчарай. Праўда, у 1970–1980-я гады пра аднаўленне выдатнага помніка архітэктуры эпохі барока з архітэктурна-кампазіцыйнымі прыёмамі, характэрнымі для манументальнага дойлідства Беларусі XVII стагоддзя і арыгінальным арнаментальна-дэкаратыўным вырашэннем інтэр’ера, ніхто і не думаў. Ды і будынак сінагогі тады прыносіў гараджанам «карысць». Адна з залаў сінагогі была пераабсталявана пад мясную краму. Яе слонімцы і вяскоўцы з раёна называлі «Рогі-ногі». Бо ўнутры гэтай крамы былі прымацаваныя да сцяны вялікія жалезныя рогі, галовы ад каровы і свінні. Там усе куплялі мясныя вырабы. І заўсёды каля сінагогі і «Рог-ног» былі вялікія чэргі.

Потым «Рогі і ногі» хутка зніклі. І замест іх у сінагозе зрабілі мэблевы склад. А з правага боку ад галоўнага ўваходу неяк адкрылі малочны бар. Бар карыстаўся вялікім попытам, бо там можна было папіць смачны малочны кактэйль, сок, з’есці піражнае. Таму часцей за ўсё ў малочны бар у сінагозе заходзілі мамы і таты са сваімі дзецьмі. Сінагога была зручным месцам для падобных устаноў, бо знаходзіцца ў самым цэнтры Слоніма. Мясцовыя прадпрымальнікі і мастакі ў канцы 1980-х—пачатку 1990-х гадоў вырашылі нават адкрыць у сінагозе начны бар. Слонімскі мастак Рыгор Жук прыгожа па-беларуску аформіў будучы начны бар, але ён так і не паклікаў да сябе

наведвальнікаў. А было б, што замест торы, тфілы ці аміды помнік першай паловы XVII стагоддзя слухаў бы савецкую папсу. Ды і дзейнасць крамаў, бараў у слонімскай сінагозе былі небяспечнымі. Сінагога пачала хутка разбурацца, тым больш яна стаяла без даху. Таму збірацца ў старой сінагозе, а тым больш весяліцца, танчыць выклікала пэўную трывогу і хваляванне. З-за гэтага ўсе крамы і бары хутка пакінулі сцены старога шматвекавога помніка.

Калі старшынёй Слонімскага гарсавета быў Алег Лакцюшын, а гэта былі 1995–2002 гады, сінагогу, дзякуючы яўрэям Ізраіля, удалося схаваць пад добры дах —- накрыць. Хуткае разбурэнне помніка спынілася. Таму ўдалося захаваць унутраны дэкор. У цэнтры шырокай залы ўсталявана біма — узвышэнне для выканання рэлігійных абрадаў. Купал бімы дэкарыраваны стукавым паліхромным арнаментам з лісця аканта і пальмет. Усё гэта і шмат чаго іншага ўнутры помніка, захавалася.

Шмат гадоў яўрэйскі дом малітваў знаходзіўся ў запусценні. А потым у 2001 годзе сінагогу вярнулі яўрэем. Вярнулі з надзеяй, што сінагогу адновяць, а праз пэўны час у ёй адкрыюць рэспубліканскі музей яўрэйскага мастацтва. Але да сённяшніх дзён ніякіх рэстаўрацыйных работ у сінагозе не праводзілася і не праводзіцца.

З усяго свету едуць яўрэі ў Слонім, каб паглядзець на сінагогу. У Ізраілі нават паштовая марка выйшла, прысвечаная слонімскай сінагозе. З Ізраіля яўрэі едуць у Слонім, з ЗША едуць, а цяпер нядаўна і з Вялікабрытаніі прыязджалі. Усе едуць паглядзець на сусветную яўрэйскую прыгажосць, якая разбураецца. І дырэктар фонду яўрэйскай спадчыны Майкл Мэйн, і сябра каралеўскага таварыства мастацтваў з Вялікабрытаніі і дырэктар міжнароднай дабрачыннай арганізацыі «The Together Plan»Дэбра Брунэр, і старшыня міжнароднай грамадскай дабрачыннай арганізацыі «Дыялог» Артур Ліўшыц, і ўнук былых слонімскіх яўрэяў Саймон Каплінскі, і ўнукі і праўнукі слонімскіх яўрэяў з Францыі, Польшчы, Германіі, Ізраіля, ЗША і іншых краін. Гэта вельмі багатыя людзі. Прыязджаюць усе… Паглядзяць, паабяцаюць і знікаюць на пэўны час. А потым зноў едуць і зноў абяцаюць. А сінагога ў Слоніме застаецца адна, як удава. І разбураецца, знішчаецца…

Ізраільская марка з сінагогай

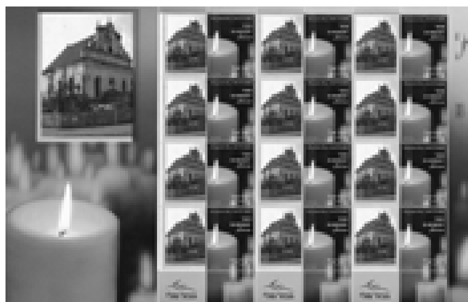

Блок марак з выявай слонімскай сінагогі выпускалася ў Ізраілі здаецца ў 2014 годзе. На ёй размешчана выява запаленай свечкі і сінагогі ў Слоніме. Сінагога ў Слоніме была пабудавана ў стылі барока, падчас росквіту культуры і мастацтва яўрэйскага народа на беларускіх землях. Яна дзейнічала да 1940 года. Гэта адзіная сінагога ў Беларусі, дзе захаваўся ўнутраны дэкор.

Зніклі «Мадэрн» і «Мір»

У сакавіку 2016 года ў Слоніме закрылі апошні савецкі кінатэатр «Мір». Ён урачыста быў адкрыты на кастрычніцкія святы 1959 года. Праўда, пасля Другой сусветнай вайны да кінатэатра «Мір» у Слоніме дзейнічалі ўжо два кінатэатры — «17 верасня» і «Зара». Кінатэатр «17 верасня» месціўся на вуліцы Пушкіна ў будынку сённяшняй падатковай інспекцыі, а кінатэатр «Зара» — на вуліцы Мінскі тракт. Кіно ў Слоніме паказвалі яшчэ ў клубе газаправода на Брэсцкай вуліцы.

Па словах былога дырэктара гарадскіх кінатэатраў Слоніма Віктара Шчарбакова, які ўсё жыццё адпрацаваў на ніве слонімскага кіно, у 1950–1980-я гады ўсе кінатэатры горада выконвалі планы па наведванню гледачамі кінатэатраў. «Людзі вельмі актыўна і з радасцю хадзілі ў кіно. Напрыклад, кінатэатр «Мір» 6 разоў на дзень паказваў фільмы. Першы сеанс быў у 10 гадзін, апошні — у 21 гадзіну. А калі не хапала колькасці наведвання кінатэатраў гледачамі да месячнага плана, то прывозілі які-небудзь індыйскі фільм, і тады залы слонімскіх кінатэатраў былі поўныя, бо людзі ў савецкі час вельмі любілі індыйскія фільмы. Даволі часта слонімскія кінатэатры паказвалі і праводзілі розныя кіналекторыі для школьнікаў і настаўнікаў, дапаўняючы іх спецыяльнымі дакументальнымі і мастацкімі фільмамі. І ўсе з вялікай ахвотай наведвалі падобныя мерапрыемствы», — успамінае Віктар Шчарбакоў.

Так выглядаў кінатэатр «Мір» у Слоніме ў 1960-х гадах

У 1980-я гады пры кінатэатры «Мір» існаваў кінаклуб «Прамень» для аматараў праблемных фільмаў. Яго задачай была — паказаць гледачам творы вядучых майстроў савецкага кіно, якія адрозніваліся не весялосцю і камедыйнасцю, а глыбінёй і сур'ёзнасцю жыццёвых праблемаў, і якія патрабавалі абмеркаванняў і развaг. Перад кінасеансамі ў кінатэатры выступалі кінаведы, а асобныя фільмы абмяркоўваліся з мэтай больш глыбокага разумення іх па форме і зместу. Спецыяльна для сяброў кінаклуба «Прамень» у Слонімскай друкарні выпускаліся абанементы ў якіх былі надрукаваныя тэмы і фільмы на некалькі месяцаў наперад.

Слонімец Віктар Шчарбакоў каля кінатэатра «Мір», 1960 год

Выпускала адміністрацыя кінатэатра «Мір» і праграмкі кіналекторыяў на самыя розныя тэмы. Напрыклад, «Салют, піянерыя!», «Закон і ты» і г. д.

Як прыгадвае Віктар Шчарбакоў, у кінатэатры «Мір» працавалі вельмі таленавітыя мастакі, якія афармлялі рэкламныя стэнды на фільмы. Гэтыя стэнды з малюнкамі і назвамі фільмаў вывешваліся каля ўсіх кінатэатраў горада. Вельмі прыгожа і па-мастацку прафесійна працаваў мастак Генадзь Зайцаў. Яму дапамагаў Бармашоў-Аляксееў Канстанцін.

Слонімскіх кінатэатраў «17 верасня» і «Зара» даўно ўжо ў горадзе над Шчарай няма. Знік непрыкметна і клуб газаправода. У ім цяпер адкрыта крама. Чарга напаткала і кінатэатр «Мір», які таксама развітаўся са сваімі гледачамі. Слонімцы кіно 2D і 3D цяпер могуць паглядзець у Цэнтры культуры на Чырвонаармейскай вуліцы.

Да ўсяго сказанага вышэй, хочацца яшчэ нагадаць, што ў 1920–1930-х гадах у Слоніме быў прыватны кінатэатр «Мадэрн» Юзафа Ельяна. Ён праіснаваў да верасня 1939 года. Кінатэатр «Мадэрн» карыстаўся ў слонімцаў вялікай папулярнасцю, асабліва ў тых, хто меў грошы яго наведваць. У кінатэатры ў асноўным дэманстраваліся замежныя фільмы. Гэтыя фільмы вельмі хацелі паглядзець не толькі багатыя асобы Слоніма, але і бедныя людзі. Найперш кінатэатр быў цікавы дзецям і падлеткам. Вось як успамінае пра той час Барыс Данілюк у сваёй кнізе ўспамінаў «Азіраючыся расой выетымі вачыма» (Мінск, 2012. С. 107): «Ванька Краўчук умеў адчыняць запасныя дзверы ў Ельянавым кіно, і мы з ім колькі разоў пралазілі туды ды бясплатна аглядалі новыя, найбольш амерыканскія фільмы».

Фотамайстар Уладзімір Янушэвіч

13 лютага 2019 года раптоўна не стала аднаго з самых лепшых фатографаў Слоніма Уладзіміра Янушэвіча. Нечаканая смерць ашаламіла ўсіх слонімцаў і найперш яго родных і сяброў, а таксама прадстаўнікоў творчай інтэлігенцыі горада. Уладзіміру Янушэвічу было толькі 52 гады.

Кожны слонімец ведаў Уладзіміра Янушэвіча як шчырага чалавека, выдатнага арганізатара, добрага сябра і фатографа-прафесіянала. Ён сумленна працягваў працу слонімскіх вядомых і малавядомых майстроў-фатографаў XX стагоддзя. Уладзімір з'яўляўся аўтарам шматлікіх камплектаў здымкаў, буклетаў, альбомаў, прысвечаных роднаму Слоніму і яго ваколіц. У яго было сотні задумак і планаў, каб на фотаздымках і кінафільмах захаваць Слонім і людзей такімі, якімі яны ёсць сёння. Дзякуючы Уладзіміру Янушэвічу, у Слоніме былі арганізаваны шэраг гарадскіх мерапрыемстваў, сустрэч, конкурсаў. Уладзімір любіў родны горад і сваіх землякоў, а Слонім і гараджане любілі яго.

Камплекты слонімскіх сувенірных паштовак Уладзіміра Янушэвіча

Уладзімір Янушэвіч

Змест

Чыгрын, С.

Ч11 Гістарычная мазаіка Слонімшчыны / Сяргей Чыгрын. — Мінск : Кнігазбор, 2019. — 140 с.

ISBN 978-985-7207-58-9.

Гэтае выданне ўяўляе сабой своеасаблівую гістарычную мазаіку Слонімшчыны, дзе арганічна пераплецены яе мінулае і сучаснае. Кнігу з цікавасцю прачытаюць усе тыя, хто любіць і захапляецца гісторыяй сваёй Бацькаўшчыны.

УДК 908(476.6-21 Слонім)
ББК 26.89(4Беи)

У кнізе выкарыстаны фотаздымкі з асабістага архіва аўтара і з сайтаў Інтэрнэту

12+

Літаратурна-мастацкае выданне

Чыгрын Сяргей Мікалаевіч

Гістарычная мазаіка Слонімшчыны

Адказны за выпуск *Г. Вінярскі*
Рэдактар *А. Спрытніч*
Набор *С. Чыгрын*
Вёрстка *Л. Гарадзецкай*
Карэктар *А. Спрытніч*

Падпісана да друку 22.03.2019. Фармат 70×100 1/16.
Папера афсетная. Друк лічбавы.
Ум. друк. арк. 11,34. Ул.-выд. арк. 3,16.
Тыраж 200 экз. Зак. .

ПУП «Кнігазбор».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы, распаўсюдніка друкаваных выданняў № 1/377 ад 27.06.2014.
Вул. Я. Лучыны, 38-93, 220112, Мінск.
Тэл./факс (017) 207-62-33, тэл. (029) 772-19-14, 682-83-86.
E-mail: bkniha@tut.by

Надрукавана з арыгінала-макета заказчыка ў ЗАТ «Аргбуд».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы, распаўсюдніка друкаваных выданняў № 2/182 ад 15.02.2016.
Вул. Берасцянская, 16, 220034, Мінск.